

Tematisk utvärdering av samverkan med det omgivande samhället – en förstudie

Tematisk utvärdering av samverkan – en förstudie

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2023

Författare: Anna Lundberg, Torsten Blomkvist, Markus Lindström, Amanda Hansson, Tove Morén, Martin Bergman

Diarienummer: 111-00048-23

Universitetskanslersämbetet • Hammarbybacken 31 • Box 6024, 121 06 Johanneshov
tfn 08-563 085 00 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Inledning	5
Utgångspunkter	7
Högskolelagen	7
Nationellt system för kvalitetssäkring av högre utbildning	7
Tematiska utvärderingar	8
Tematisk utvärdering av samverkan – centrala begrepp	9
Begreppet samverkan	9
Samskapande	10
Livslångt lärande	10
Uppgiften att informera om sin verksamhet	11
Samverkan i relation till andra begrepp i högskolelagen	11
Vad kan samverkan innefatta?	12
Samverkan med det omgivande samhället – en historik	14
Samverkan – en del av högskolans historia	14
Universitet och samhället – några tidiga utvecklingslinjer	14
Bildning och kunskapens egenvärde	15
Tillkomsten av fackhögskolor och privata högskolor	16
Forskning blir en del av universitetets verksamhet	17
Universitet och högskolor i samhällets tjänst	17
Forskning som en drivkraft för samhällelig utveckling	18
Utbildning och forskning separeras	19
Ökade krav på forskningsinformation och forskningssamverkan	19
Avregleringar och ett ökat samverkansuppdrag	20
Kraven på samverkan ökar	20
Samverkan skrivs in i högskolelagen	21
Vägen till ett breddat samverkansuppdrag	22
Forskningsråden reformeras	23
Betoning på samverkan som nyttiggörande av forskning	23
Samhällsutmaningar och en breddad syn på samverkan	24
Reformer med relevans för samverkan i utbildning	25
Diskussion – förutsättningar för samverkan ur historiskt perspektiv	27
Samverkan med det omgivande samhället i regeringens senaste forskningspropositioner	28
Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrens (prop. 2016/17:50)	28
Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige (Prop. 2020/21:60)	32

Samverkan som en del av öppen vetenskap	37
Medborgarforskning – ett exempel på samverkan	38
Ansvarsfull forskning och innovation	38
Öppen vetenskap i framtidens forskningspolitik	39
Sammanfattning av relevanta rapporter och utvärderingar genomförda vid UKÄ	40
Om lärosätenas samverkan kopplad till forskning	40
Om lärosätenas samverkan kopplad till utbildning	41
Betydelsen av samverkan i högskolans karriärvägar och meriteringssystem.....	42
Samverkan om dimensionering av utbildning	43
UKÄ:s statistik om samverkan.....	46
Adjungerade forskare.....	46
Samverkan i lärosätenas årsredovisningar – några exempel	51
Metoder för att utvärdera samverkan – en översikt	53
Olika samverkanskategorier.....	53
Angränsande utvärderingar av samverkan och metodval	54
Vinnova.....	54
Vetenskapsrådet.....	56
Andra utvärderingar av samverkan	58
Nationella forskningsprogram	58
Centrumbildningar – kompetenscentrum	59
Tvärsektoriella samverkanssatsningar inom FoUI – Strategiska innovationsprogram	59
Tillväxtanalys – effekter av innovationsstöd med samverkanskrav	60
Riksrevisionen – granskning av SIP och SVP.....	61
Universitetskanslersämbetet – granskningar av lärosätenas kvalitetssäkringsarbete	61
KK-stiftelsen – utvärderingar av programmen Avans och NU.....	62
Tematiska utvärderingar.....	63
Avslutande tentativa reflektioner	64
Dialogmöten om samverkan.....	67
Övergripande lärosätesfrågor.....	67
Dialogresultat med specifikt fokus på utbildning.....	70
Metodarbete	70
Rådgivande grupp.....	72

Inledning

Den här förstudien är genomförd i syfte att ta fram ett kunskapsbaserat underlag att utgå från i planering och genomförande av Universitetskanslersämbetets (UKÄ) utvärdering av lärosätenas samverkan med det omgivande samhället. Underlaget har arbetats fram successivt under våren 2023 och har använts av projektets rådgivande grupp och projektgruppen som stöd i diskussioner av vägval gällande utvärderingens tematik, avgränsningar, inriktning och tillvägagångssätt.

Den 22 december 2022 fick UKÄ i uppdrag av regeringen att genomföra en utvärdering av universitets och högskolors samverkan utifrån det krav i högskolelagen (1992:1434) som anger att det i högskolornas uppgift ska ingå att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta (1 kap. 2 §). Utvärderingen ska enligt regleringsbrev till UKÄ redovisas till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 31 oktober 2024. Utvärderingen kommer att genomföras i form av en tematisk utvärdering.

Lärosätenas samverkan med det omgivande samhället utgör ett stort och diversifierat område. Förutsättningarna ser olika ut bland annat beroende på lärosätenas inriktning, skillnader mellan ämnesområden och skillnader mellan samhällssektorer. Förstudien syftar därmed till att bidra till en relevant och resurseffektiv utvärdering. Som en del av förstudien har dialoger genomförts för att inhämta kunskaper och erfarenheter från UKÄ:s referensgrupper¹, UKÄ:s insynsråd, Sveriges universitets- och högskoleförbunds (SUHF) expertgrupp för samverkan, forskningsråden Vetenskapsrådet (VR), Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas), Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte), Verket för innovationssystem (Vinnova) samt KLOSSnet – ett ledningsnätverk för dialog och erfarenhetsutbyte kring samverkan. En rådgivande grupp har satts samman efter nomineringar inhämtade via dialogmöten. Den rådgivande gruppen har bistått UKÄ i att fastställa utvärderingens inriktning och fokus samt vilka övergripande frågeställningar som den ska besvara och med vilka metoder.

Förstudien har också bestått i att ta del av analyser, utvärderingar, rapporter och statistik producerad vid UKÄ och andra myndigheter. Förstudiens samlade dialoger och kunskapsmaterial presenteras i den här rapporten och ligger till grund för UKÄ:s beslut vad gäller utvärderingens upplägg och inriktning samt hur den ska genomföras.

---

¹ I UKÄ:s tre referensgrupper sitter representanter för arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, representanter för lärosäten, studenter, doktorander och Sveriges universitetslärare och forskare (SULF), samt internationella sakkunniga.

Förstudien innehåller följande delar:

- Utvärderingens utgångspunkter
- Genomgång av centrala begrepp
- Historik över svenska lärosätens samverkan
- Sammanfattning av de två senaste forskningspropositionernas skrivningar som berör samverkan
- Samverkan som en del av öppen vetenskap
- Sammanfattning av relevanta rapporter och utvärderingar genomförda av UKÄ
- Samverkan i lärosätenas årsredovisningar, några exempel
- Metodgenomgång
- Sammanfattning av dialoger
- Sammanfattning av den rådgivande gruppens arbete.

Utgångspunkter

Den tematiska utvärderingen av lärosätenas samverkan med det omgivande samhället vilar främst på två grunder: Högskolelagen samt Nationellt system för kvalitetssäkring av högre utbildning. Dessa två beskrivs kort nedan.

Högskolelagen

Samverkan enligt högskolelagen

I högskolelagen (1992:1434) kapitel 1 anges följande:

Staten ska som huvudman anordna högskolor för

1. utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet, och
2. forskning och konstnärlig forskning samt utvecklingsarbete.

I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.

Med stöd i högskolelagen kommer utvärderingen omfatta lärosätenas samverkansarbete inom ramen för forskning och utbildning. Den 1 juli 2021 infördes i lagtexten att samverkan ska ske ”för ömsesidigt utbyte” samt att högskolorna ska ”verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta”. Dessa nya skrivningar om ömsesidigt utbyte och samhällsnytta av kunskap och kompetens kommer att beaktas i utvärderingen.

Nationellt system för kvalitetssäkring av högre utbildning

UKÄ granskar kvaliteten i högre utbildning och lärosätenas system för kvalitetssäkring av högre utbildning och forskning. Fyra olika typer granskningar utgör ett nationellt system för kvalitetssäkring: lärosätesgranskningar, utbildningsutvärderingar, tematiska utvärderingar samt prövningar av examenstillstånd.² Utvärderingen av samverkan kommer att genomföras som en tematisk utvärdering. Formen beskrivs kort nedan.

---

² Universitetskanslersämbetet (2016), *Nationellt system för kvalitetssäkring av högre utbildning – redovisning av ett regeringsuppdrag*, Rapport 2016:15.

Tematiska utvärderingar

Syftet med tematiska utvärderingar är att bidra med viktig kunskap och nationella jämförelser av hur lärosätena arbetar, och av vilka resultat som har nåtts i det aktuella temat.³ De tematiska utvärderingarna kan även få stor betydelse för lärosätenas utvecklingsarbete.

De tematiska utvärderingarna ska utgå från uppgifter som lärosätena ansvarar för enligt lag och förordning och som bedöms väsentliga för kvaliteten i högre utbildning. Teman som kan bli föremål för utvärdering är till exempel breddad rekrytering, internationalisering och jämställdhet. Andra relevanta teman för utvärdering är utbildningars användbarhet och förberedelse för arbetslivet, dimensionering samt hållbar utveckling. Information som framkommer i UKÄ:s analyser och uppdrag kan också ligga till grund för tematiska utvärderingar.

Metoden för de tematiska utvärderingarna utvecklas och anpassas efter det aktuella temat, men ska i så stor utsträckning som möjligt följa de metoder som tillämpas för övriga komponenter. UKÄ kommer i god tid innan en tematisk utvärdering påbörjas att informera om aktuell metod.

---

³ För mer information, se förstudiens metodgenomgång.

Tematisk utvärdering av samverkan – centrala begrepp

I detta avsnitt beskrivs och definieras några av de begrepp som vi utgår från i den tematiska utvärderingen av samverkan med det omgivande samhället. Vi beskriver hur vi tolkar begreppen utifrån gällande lagstiftning, förarbeten och hur andra aktörer definierar begreppen.

Begreppet samverkan

I högskolelagens senaste skrivning om samverkan (Lag 2021:317) framgår att:

I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.⁴

I propositionen *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige* (2020/21:60) som ligger till grund för formuleringen ges ingen direkt definition av begreppet samverkan. Vi har därför valt att utgå från Vinnovas definition där samverkan ses:

[...] som en interaktiv process som skapar ömsesidig nytta, både för lärosäten och samverkanspartners. Samverkan ses inte som en enskild verksamhet utan som integrerad i lärosätenas kärnverksamhet.⁵

Den betoning på samverkan för ömsesidigt nytta som finns i Vinnovas definition ligger i linje med formuleringarna i högskolelagen. I forskningspropositionen (2020/21:60) motiveras ömsesidigt utbyte på följande sätt:

Samverkan bör också vara en ömsesidig process där lärosätena i sina interaktioner med andra aktörer tar till sig kunskap och intryck från det omgivande samhället. På så vis leder samverkan även till att lärosätens får nya uppslag till forskningsprojekt och kunskapsutveckling och att utbildningen kan anpassas till faktiska behov i samhället.⁶

Vi utgår vidare från att samhällsnytta, i lag och definition, avser nytta i bred mening:

---

⁴ Lag 2021:317, kap 1, 2 §, *Högskolelagen* (1992:1434).

⁵ Vinnova, *Metoder och kriterier för bedömning av prestation och kvalitet i lärosätenas samverkan med omgivande samhälle*. Slutrapport – uppdrag till Vinnova, i samråd med vetenskapsrådet, Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande och forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (Vinnova 2016-12-27), s. 2.

⁶ Prop. 2020/21:60 *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*, s. 188.

Det är viktigt att samverkan inte begränsas till forskningen och att utbildningens betydelse för samhällspåverkan synliggörs. Regeringen anser således att lärosätenas ansvar att föra ut kunskap och bidra till att den omsätts till samhällsnytta inte bör begränsas till enbart ursprungliga forskningsresultat från det egna lärosätet utan avse den kunskap och kompetens som högskolans lärare, forskare och studenter skapar eller tillägnar sig inom ramen för utbildnings- och forskningsverksamheten.⁷

I förarbetena tycks begreppen samhällsnytta och samhällspåverkan närmast motsvara varandra som begrepp. Vi menar att begreppen avser det genomslag den kunskap och kompetens som finns vid högskolan får i det omgivande samhället utanför universitet och högskola.⁸

Samskapande

Samskapande avser ofta en fördjupad form av samverkan. Begreppet berörs inte närmare i förarbetena, men omnämns i proposition 2020/21:60 i avsnittet om allmänhetens delaktighet i forskningsprocessen.⁹ I UKÄ:s utvärdering av samverkan med det omgivande samhället utgår vi från Fortes beskrivning av samskapande:

För att prata om samskapande ska berörda aktörer vara verkligt delaktiga i hela eller delar av processen från att identifiera problem till att gemensamt söka lösningar och sprida kunskap om dessa.¹⁰

Samverkan kan däremot exempelvis handla om att rådfråga relevanta aktörer eller inrätta referensgrupper. Graden av involvering bestämmer alltså när det rör sig om samskapande snarare än samverkan.¹¹

Livslångt lärande

Propositionen 2020/21:60 innebar att livslångt lärande skrevs in i högskolelagen. Formuleringen lyder: ”Högskolorna ska i sin verksamhet främja ett livslångt lärande”.¹² I propositionen anges ingen egentlig definition av livslångt lärande, men vissa ställningstaganden görs kring vad begreppet omfattar:

Begreppet livslångt lärande omfattar, utöver fortbildning och vidareutbildning, även karriärväxling, som avser individens behov av att utbilda sig för att byta karriär, samt bildning, som åsyftar individens behov av att utbilda sig för personlig utveckling.¹³

---

⁷ Prop. 2020/21:60 *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*, s. 159.

⁸ Jfr Prop. 2020/21:60 *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*, s. 159; SOU 2019:6, s. 51 *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan. Betänkande av Styr- och resursutredningen (Strut)*, s. 287; Vetenskapsrådet, *Metoder för att analysera samverkan och samhällspåverkan. En introduktion till fallstudier* (Stockholm 2020), s. 16.

⁹ Prop. 2020/21:60 *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*, s. 137.

¹⁰ Forte, *Samskapande i forskning*, Version 1, oktober 2022 (intern rapport), s. 6.

¹¹ *Ibid.*, s. 6.

¹² Lag (2021:317), *Högskolelagen* (1992:1434).

¹³ Prop. 2020/21:60 *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*, s. 109.

Begreppet har alltså en nära koppling till kompetensförsörjning och arbetsmarknadens behov av högskoleutbildad arbetskraft men också till individens behov av bildning och personlig utveckling.

Uppgiften att informera om sin verksamhet

I den nya skrivningen om samverkan i högskolelagen ströks den tidigare formuleringen om att högskolorna ska informera om sin verksamhet. Detta gjordes utifrån följande argumentation:

När det gäller högskolornas nuvarande uppgift att ”informera om sin verksamhet” kan det konstateras att alla myndigheter enligt 6 § myndighetsförordningen (2007:515) ska tillhandahålla information om sin verksamhet. Regeringen anser därför att den uppgift att informera, som redan framgår av myndighetsförordningen, inte specifikt behöver nämnas i högskolelagen. Därtill kommer att en bredare formulerad uppgift att verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta även omfattar olika former av information.¹⁴

Detta innebär att information anses ingå som en naturlig del i högskolelagens formulering om samverkan.

Samverkan i relation till andra begrepp i högskolelagen

Här redogörs i korthet för potentiella målkonflikter mellan skrivningarna om samverkan och andra skrivningar i högskolelagen. En sådan skrivning berör forskningens frihet som potentiellt skulle kunna komma i konflikt med intressen från samhälle och näringsliv. Redan inför att samverkan skulle skrivas in i högskolelagen 1997 betonades att samverkan inte fick komma i konflikt med forskningens frihet som skyddas i såväl grundlagen som i högskolelagen.¹⁵ En annan fråga, som ännu är för tidig att bedöma, är hur den nya formuleringen i högskolelagen om akademisk frihet harmonierar med formuleringen om samverkan.¹⁶

---

¹⁴ Prop. 2020/21:60 *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*, s. 159.

¹⁵ Lag 2010:1408, 2 kap. 18 §, *Regeringsformen*; Lag (2021:317) 1 kap, 6 §, *Högskolelagen* (1992:1434).

¹⁶ ”I högskolornas verksamhet ska som allmän princip gälla att den akademiska friheten ska främjas och värnas”. Lag (2021:317), 1 kap, 6 §, *Högskolelagen* (1992:1434).

En annan potentiell målkonflikt som rör högre utbildning handlar om att dimensionering ska förhålla sig till såväl studenternas efterfrågan som samhällets behov. Detta reglerades tidigare i högskolelagen, men återkommer nu i regleringsbrevet.¹⁷ Här kan det finnas målkonflikter knutna exempelvis till dimensionering avseende fristående kurser och utbildningsprogram, och kanske i förlängningen olika vetenskapsområden/ämnesområden.

I övrigt tycks skrivningarna om samverkan harmoniera med bestämmelserna om internationalisering och hållbar utveckling. Samverkan som en förutsättning för internationalisering har exempelvis lyfts fram i den så kallade internationaliseringsutredningen.¹⁸ Hållbar utveckling har å sin sida ofta varit den större målbilden i relation till de samhälleliga utmaningar som lyfts fram i de senaste forskningspropositionerna där också samverkan utgjort en viktig komponent.

Vad kan samverkan innefatta?

Flera försök att kategorisera vad samverkan kan innefatta har gjorts. Högskoleverket har tidigare föreslagit en tredelning i samverkan för demokratiutveckling, för kunskapsutveckling och tillväxt, samt för bättre utbildning.¹⁹ I en sammanställning från Vinnova föreslås att samverkan kan delas in i fyra huvudkategorier: Samverkan vid tekniköverföring, Forskningsamverkan, Utbildningssamverkan samt Övrig utåtriktad verksamhet (se även förstudiens avsnitt ”Metoder för att utvärdera samverkan – en översikt”). Dessa kategorier utgör en första nivå vilka sedan bryts ned till mer preciserade aktiviteter – av Vinnova kallade samverkansmönster – i en andra nivå. Exempel på samverkansmönster på den andra nivån är utveckling och spridning av innovationer i samverkan, samverkan i forskning, uppdragsutbildning samt fortbildning och nätverkande, arenautveckling och partnerskap.²⁰ UKÄ tar i utvärderingen Högskoleverkets tredelning i beaktande. Vinnovas kategorisering fungerar som en utgångspunkt i UKÄ:s utvärdering av samverkan, men behöver revideras i några fall i utvärderingen (se UKÄ:s kommentarer i Tabell 1).

---

¹⁷ I 2022 års regleringsbrev för högskolor och universitet står exempelvis att ”Utbildningsutbudet vid universitet och högskolor ska svara mot studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. Universitet och högskolor ska redovisa vilka bedömningar, prioriteringar och behovsanalyser som ligger till grund för beslut om utbildningsutbudet. Ett universitets eller en högskolas avvägningar när det gäller t.ex. fördelningen mellan program och kurser på olika nivåer och med olika förkunskapskrav samt fördelningen mellan campus och nätbaserad undervisning ska redovisas. Därutöver ska en redovisning lämnas över hur lärosätet möter det omgivande samhällets behov av utbildning”.

¹⁸ SOU 2018:3 *En strategisk agenda för internationalisering. Delbetänkande av Utredningen om ökad internationalisering av universitet och högskolor*, exempelvis s. 67 & 208.

¹⁹ Högskoleverket, *Högskolan samverkar*, Rapport 2004:38 R (Högskoleverket: 2004);

Högskoleverket, *Högskolan samverkar vidare*, Rapport 2008:10 (Högskoleverket:2008).

²⁰ Eugenia Perez Vico et. al, *Universitetets och högskolors samverkansmönster och dess effekter*, Vinnova Analys VA 2014:09 (Vinnova 2014), s. 11.

Tabell 1. Vinnovas samverkansmönster med UKÄ:s kommentarer

Vinnovas nivå 1	Vinnovas nivå 2	UKÄ:s kommentar
Samverkan vid tekniköverföring	Extern representation Avnämare	
Utbildnings-samverkan	Uppdragsutbildning och fortbildning Behovsanpassning av utbildning Praktik och fallstudier i samverkan Samverkan i undervisning och handledning	Livslångt lärande ersätter fortbildning som begrepp (Jfr Prop. 2020/21:60; SOU 2019:6).
Forsknings-samverkan	Uppdrags- och aktionsforskning som inkluderar samverkan Delade faciliteter och forskningsinfrastruktur Personrörlighet Samverkan kring forskarutbildning	Samskapande/samproduktion, enligt ovanstående definition, läggs till i nivå 2 (jfr Forte 2022).
Utåtriktad verksamhet	Nätverkande, arenutveckling och partnerskap Formellt deltagande i samhällsutveckling Deltagande i publika event och popularisering av forskning Konsultverksamhet	I samband med dessa aktiviteter blir det viktigt att den nya skrivningen om ömsesidighet beaktas.

Samverkan med det omgivande samhället – en historik

Med detta avsnitt vill vi ge en historisk bakgrund till högskolans samverkansuppdrag. Vi gör inget anspråk på att översikten ska vara heltäckande utan vill snarare lyfta fram några större historiska utvecklingstendenser inom högre utbildning och forskning som kan vara av betydelse för högskolans samverkan med det omgivande samhället. Ansatsen är bred och utgår från att högskolans samverkan med det omgivande samhället måste sättas i samband med utbildning, forskning och lärosätenas organisatoriska utveckling.

Vi avslutar med att, utifrån det historiska perspektivet, diskutera ett antal faktorer och spänningsfält som kan bidra till förståelse för varför samverkan med det omgivande samhället kan komma till olika uttryck beroende på exempelvis typ av lärosäte eller akademisk disciplin.

Samverkan – en del av högskolans historia

Universiteten har historiskt sett alltid haft en koppling till det omgivande samhället. Parallellt har det funnits ideal som stått i kontrast till att universitetens verksamhet ska behöva motiveras genom samhällsnytta. I detta avsnitt berörs universitetens historia fram till efterkrigstiden. Hela denna period präglades starkt av det medeltida universitetet, men under 1800-talet och första hälften av 1900-talet sker flera förändringar som lade grund för den breda högskola vi känner till i dag.

Universitet och samhället – några tidiga utvecklingslinjer

Det medeltida universitetet innefattade traditionellt fyra fakulteter; den filosofiska, den juridiska, den teologiska och den medicinska. Universitetsutbildning var framförallt inriktad mot befattningar inom kyrkan, men också mot vissa viktiga förvaltningsuppdrag inom statsmakten.²¹ Samtidigt fanns det redan under medeltiden studenter som sökte sig till universitetet, inte i första hand för att skaffa sig en

---

²¹ Gunnar Eriksson, ”De svenska universitetens och högskolornas uppgifter”, bilaga 5 till SOU 1973:2 *Högskolan. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning*, s. 697.

yrkesutbildning, utan för att de ”lockades av möjligheten att fritt söka sanning och kunskap”.²²

I Sverige grundades det första universitetet i Uppsala år 1477. Verksamheten vid Uppsala universitet stängdes ned på 1520-talet i samband med reformationen, men öppnades åter på 1590-talet. Därefter grundades universiteten i Dorpat (nuvarande Tartu) 1632 och Åbo 1640, städer som då tillhörde Sverige, och sedan i Lund år 1666. Dessa tre universitet grundades som ett led i att konsolidera Sverige som stormakt. Under stormaktstiden på 1600-talet fick de svenska universiteten också fler uppgifter kopplade till den ökade förvaltningen och krigsmakten som behövde experter av olika slag. Ett exempel är utbildning i latinsk retorik, en kompetens som kom väl till pass eftersom latin var diplomatins språk i Europa under denna tid.²³

Under 1700-talet fanns i Sverige starka idéströmningar som gick ut på att universitetet skulle vara till nytta för samhället (utilism). Ett politiskt försök att göra universitetsutbildningen mer yrkesinriktad och anpassad till samhällets behov gjordes av den så kallade uppfostringskommissionen 1745–1750. Men kommissionens förslag, som innebar radikala förändringar av universitetets organisation, genomfördes till största delen inte.²⁴

Forskning var, fram till mitten av 1800-talet, inte en naturlig del av universitetets verksamhet. Exempelvis skedde den stora naturvetenskapliga revolutionen under 1600-talet i huvudsak utanför universiteten. Istället bildades vetenskapsakademier där forskning bedrevs, bland annat Kungl. Vetenskapsakademien i Sverige 1739. Vetenskapsakademierna representerade en mer nyttoinriktad syn på kunskap och vetenskap. Akademierna spred också kunskaper till samhället på folkspråken, exempelvis genom skrifter som Vetenskapsakademiens Handlingar, vilket kan ses som en tidig form av forskningsinformation. Överlag var det under denna tid svårt att realisera en mer samhällsorienterad och nyttoinriktad syn på universitetets verksamhet. Klyftan mellan universiteten och den praktiska yrkesverksamheten var för stor.²⁵

Bildning och kunskapens egenvärde

Utilismen kom att utmanas under 1800-talet genom idéer om bildning och kunskapens egenvärde. Bildning var också ett nyckelbegrepp när

---

²² Bo Sundin, ”Vad är ett universitet? Universiteten i historisk belysning” i: *Vetandets vägar*, (ed) Sigbrit Franke-Wikberg (Lund, 1994), s. 31.

²³ Ibid., s. 33–36; Bo Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället. En kortfattad historisk tillbakablick. Utvärdering av högskolans arbete med sin samverkansuppgift – delrapport 1, omvärldsanalys för högskolan, arbetsrapport nr 6, Höskoleverket (Stockholm, 1999)*, s. 10.

²⁴ . Sundin, ”Vad är ett universitet? Universiteten i historisk belysning”, s. 40 f.

²⁵ Ibid, s. 36–38 & 41; Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället. En kortfattad historisk tillbakablick*, s. 11 f.

universitetet i Berlin reformerades 1809–1810. Inspiratören bakom reformen var Wilhelm von Humboldt vars idéer gick ut på att lärarna skulle forska och sedan undervisa studenterna om sin forskning. Bildning handlade alltså om att studenterna inte bara skulle lära in fakta utan också medvetandegöras om den process som kunskapsproduktion och forskning innebär. Detta stod i kontrast till tidigare universitetsundervisning som karakteriserats av tradering av kunskap. Humboldts idéer byggde på tysk idealism. Universiteten skulle ägna sig åt teoretisk kunskap snarare än praktik och kortsiktigt nyttotänkande. Till modellen hörde en stark betoning av universitetets autonomi och det kollegiala styret. Humboldtuniversitetet kom tidigt att influera universiteten i Sverige och ännu i våra dagar har modellen varit en viktig norm för högre utbildning och forskning.²⁶

Tillkomsten av fackhögskolor och privata högskolor

I och med industrialiseringen uppkom nya behov av högre utbildning som universitetets fakulteter inte kunde tillgodose. Under 1800-talet och första hälften 1900-talet bildades därför universitetsliknande fackhögskolor där även forskning kom att bedrivas, exempelvis tekniska högskolor och handelshögskolor, med nära koppling till respektive samhällssektor.²⁷ Detta kan samtidigt ses som ett led i en akademisering av hantverk som tidigare betraktades som praktiska snarare än teoretiska. Under 1800-talets andra hälft bildades också de privata högskolorna i Stockholm (1878) och sedan i Göteborg (1891), vilket kan ses som ett uttryck för en strävan mot högre samhällsrelevans inom utbildning och forskning.²⁸

I början av 1900-talet moderniserades examensordningen så att även universitetsutbildningarna blev mer orienterade mot samhällets behov av arbetskraft. Utvecklingen mot yrkesorientering kom att fortsätta under mellankrigstiden.²⁹ Det är dock först under efterkrigstiden som idén om yrkesanpassning av universitetsutbildningar får fullt genomslag.

---

²⁶ Anders Burman, "Humboldtmodellens uppgång och fall" i: *En plats för tänkande: Essäer om universitetet och filosofin*, (ed) Anders Burman, Marcia Sá Cavalcante Schuback & Synne Myreböe (Huddinge 2020); SOU 2019:6, *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan, Betänkande av Styr- och resursutredningen (Strut)*, s. 51; Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället. En kortfattad historisk tillbakablick*, s. 16 f.; Sundin, "Vad är ett universitet? Universiteten i historisk belysning", s. 46 f.

²⁷ Johan Gribbe, *Förändring och kontinuitet: Reformen inom högre utbildning och forskning 1940–2020*, (Universitetskanslersämbetet, 2022), s. 6–9.

²⁸ Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället*, s. 17–19.; Sundin, "Vad är ett universitet? Universiteten i historisk belysning", s. 49 f.

²⁹ Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället*, s. 23.

Forskning blir en del av universitetets verksamhet

Från och med 1800-talets andra hälft kom forskning att bli en naturlig del av universitetens verksamhet. I början av 1900-talet skrivs också forskningsuppgiften in i statuterna för universiteten i Uppsala och Lund.³⁰ Det fanns ingen sammanhållen forskningspolitik från statligt håll, däremot tillkom en rad föregångare till sektorforskningsystemet under perioden i form av olika institut och motsvarande, exempelvis SMHI (1893) och Folkhälsoinstitutet (1938).³¹

Under 1800-talets sista decennier genomfördes också allt fler aktiviteter som gick ut på att universiteten informerade det omgivande samhället om sin verksamhet. Detta kom bland annat till uttryck genom populärvetenskapliga föreläsningar, öppna sommarkurser och deltagande i samhällsdebatter. Under första halvan av 1900-talet spreds populärvetenskap genom småskrifter och tidningar. Under 1930-talet ser vi också tillkomsten av folkuniversitet.³²

Universitet och högskolor i samhällets tjänst

Under efterkrigstiden stärktes högskolans relation till det omgivande samhället. Genom flera politiskt initierade utredningar etablerades idén om universitetens samhällsbyggande roll. Högskolan expanderade genom kraftiga utbyggnader. Samtidigt kom forskningen under denna tid att börjas ses som en drivkraft för samhällslig utveckling.

Under efterkrigstiden skedde en kraftig samhällsorientering av högskolans verksamhet. Denna utveckling kulminerade i 1977 års högskolereform som utgick från ett brett samhällsperspektiv och hade ett starkt fokus på utbildning. Viktiga ambitioner handlade om att demokratisera universiteten och högskolorna och att uppnå social utjämning. Arbetsmarknadens behov sågs i hög grad som styrande för högskolans verksamhet och en centraliserad modell för styrning skulle ligga till grund för dimensioneringen av utbildningarna.³³

Efter andra världskrigets slut skedde en kraftig och eskalerande ökning av studenter vid universitet och högskolor. Från början av 1950-talet, då knappt 20 000 studenter var inskrivna vid universitet och högskolor, skedde en sjudubbling fram till år 1970 då motsvarande antal var hela 120 000 studenter.³⁴ För att klara ökningen av antalet studenter krävdes att

---

³⁰ SFS 1908:135 Kungl. Maj:ts nådiga statuter för universiteten i Uppsala och Lund; SFS 1916:66 Kungl. Maj:ts nådiga statuter för universiteten i Uppsala och Lund.

³¹ Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället*, s. 28

³² *Ibid.*, s. 21.

³³ Gribbe, *Förändring och kontinuitet*, s. 64 f.

³⁴ *Ibid.*, s. 32 f.

högskoleverksamheten expanderade. Detta gjordes bland annat genom att de redan existerande lärosätena byggdes ut genom filialer, exempelvis i Linköping och Växjö, som sedan blev egna lärosäten samt att flera nya högskolor bildades. I och med högskolereformen 1977 skulle högskoleutbildning komma att bedrivas på sammantaget ett 20-tal orter i landet.³⁵ Detta ledde till ett förändrat högskolelandskap där de nya högskolorna förväntades tillgodose regionala behov av arbetskraft och samtidigt öka tillgängligheten till högskoleutbildning.³⁶

Utvecklingen under efterkrigstiden innebar också ett mer enhetligt högskolesystem. Detta skedde bland annat genom en reform 1964 som gick ut på att fakultetsindelningen skulle omfatta fackhögskolornas kollegiala organ. Antalet fakulteter ökade därmed från fem till nio. Flera av fackhögskolorna gick genom denna process upp i olika universitet, men de två äldre tekniska högskolorna, KTH och Chalmers förblev dock egna lärosäten som bestod av en enda fakultet.³⁷ Högskolereformen 1977 innebar också en breddning av högskolebegreppet i och med att de flesta eftergymnasiala utbildningar – exempelvis lärarutbildning, förskollärarytbildning, socionomutbildning och ett antal högre konstnärliga utbildningar – kom att inordnas i högskolesystemet.³⁸

Forskning som en drivkraft för samhälllig utveckling

Forskningen vid universitetet började under efterkrigstiden mer och mer ses som samhällsnyttig och en drivkraft för samhälllig utveckling. Under decennierna efter andra världskriget sker en allmän upprustning av forskningen vid universitet och högskolor. Redan under 1940-talet bildades en forskningsrådsorganisation som i hög utsträckning knöt an till fakultetsindelningen. Under 1950-talet börjar styrningen av forskningen organiseras utifrån områden av sektoriell karaktär, delvis med forskningsrådsorganisationen som förebild.³⁹ Sektorsforskningen kom att få stor betydelse för forskningen under andra hälften av 1900-talet.⁴⁰

Under 1960-talet ökade det statliga forskningsanslaget till universitet och högskolor kraftigt. På detta följde krav på strategisk planering av

---

³⁵ I samband med reformen 1977 bildades högskolor i Borås, Eskilstuna-Västerås, Falun-Borlänge, Halmstad, Jönköping, Kalmar, Kristianstad, Sundsvall-Härnösand, Östersund och Gävle. Gribbe, *Förändring och kontinuitet*, s. 67 & 75.

³⁶ *Ibid.*, s. 66.

³⁷ De redan existerande fakulteterna teologisk, juridisk, medicinsk, humanistisk, matematisk-naturvetenskaplig, utökades med samhällsvetenskaplig (ur humanistisk fakultet), odontologisk, farmaceutisk och teknisk fakultet. Gribbe, *Förändring och kontinuitet*, s. 15 & 51 f.

³⁸ *Ibid.*, 67 f.

³⁹ Peter Stevrin, *Den samhällsnyttiga forskningen: En samhällsorganisatorisk studie av den sektoriella forskningspolitikens framväxt och tillämpning i Sverige* (Stockholm, 1978), s. 101; Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället*, 28 f.; Gribbe, *Förändring och kontinuitet*, s. 19 & 25–28.

⁴⁰ Sektorsforskning har definierats som "[f]orskning som motiveras utifrån en viss samhällssektors behov av kunskap för att främja dess utveckling och som finansieras av denna sektor". SOU 1983:15 *Kommunal forskning i Sverige. Betänkande av Kommunaldemokratiska kommittén*, s. 24.

forskningspolitiken, vilket också blev föremål för utredning. Utredningens förslag ledde till att riksdagen 1979 beslutade att regeringen var tredje år skulle lägga fram en forskningsproposition för att långsiktigt planera forskningspolitiken. Genom de återkommande forskningspropositionerna – den första lades fram 1982 – utvecklades en modell för samordnad forskningspolitik på nationell nivå som har fortsatt fram till idag.⁴¹

Utbildning och forskning separeras

Utvecklingen under efterkrigstiden och 1977 års högskolereform kan på flera sätt sägas ha bidragit till att separera forskning från utbildning. De nya högskolorna hade ett primärt fokus på utbildning, även om vissa möjligheter till forskning fanns. Dessutom hade de eftergymnasiala utbildningar som inordnats i högskolesystemet i många fall en annan vetenskaplig anknytning än de traditionella universitetsutbildningarna. Vidare inrättades ett antal lärarkategorier såsom universitetslektorer och senare adjunkter, som enbart var inriktade mot undervisning. En viktig förändring var att det direkta statliga anslaget till lärosätena genom 1977 års högskolereform förändrades, från att tidigare ha fördelats som ett samlat anslag, till att nu delas in i ett separat anslag för forskning och forskarutbildning och ett anslag för utbildning. Den sektorsforskning som utvecklades och kom att bli allt viktigare under efterkrigstiden var också helt skild från utbildning.⁴²

Ökade krav på forskningsinformation och forskningsamverkan

Genom 1977 års högskolereform tillkom en högskolelag och en högskoleförordning. Där stadgades att högskolan ska sprida kännedom om forskning och utvecklingsarbete samt om vilka erfarenheter och kunskaper som har vunnits och om hur dessa erfarenheter och kunskaper skall kunna tillämpas (se faktaruta nedan). Utbildningen skulle i sin tur planeras efter samhällets och individernas behov och önskemål och åtgärder skulle vidtas ”som främjar att utbildningen kan ingå i en växling mellan studier och yrkesverksamhet (återkommande utbildning)”.⁴³ Begreppet återkommande utbildning, som senare kommit att benämnas livslångt lärande, hade blivit något av ett nyckelord under 1970-talet och syftade på vikten av att som medborgare kontinuerligt återgå till utbildning för att anpassa sina kunskaper till en föränderlig arbetsmarknad.⁴⁴

---

⁴¹ SOU 1977:52 *Forskningspolitik. Betänkande av forskningsrådsutredningen*; Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället*, s. 29. Från och med 1996 förlängdes tidsspannet mellan forskningspropositionerna till fyra år, vilket följde på förlängningen av mandatperioderna (Gribbe 2022, s. 97).

⁴² SOU 2019:6 *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*, s. 52–60.

⁴³ *Högskolelagen 1977:218*, 7§.

⁴⁴ Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället*, s. 26.

Forskningsinformation och populärvetenskap hade expanderat kraftigt under efterkrigstiden genom en mångfald av medier, exempelvis radioprogram, publikationer av olika slag och med tiden också TV och internet.⁴⁵ Från 1970-talet fanns också en allt starkare medvetenhet om betydelsen av samverkan mellan högskolan och det omgivande samhället. Bland annat tillsattes *Forskningssamverkanskommittén (FOSAM)* 1978 vars betänkande (SOU 1980:46) ledde till att specifika enheter med uppgiften att stimulera samverkan med näringslivet och det omgivande samhället bildades vid universiteten.⁴⁶

Avregleringar och ett ökat samverkansuppdrag

1990-talet kom att karakteriseras av avregleringar och decentralisering av högskolans verksamhet, en utveckling som initieras genom 1993 års högskolereform. År 1997 fick lärosätena ett utökat samverkansuppdrag genom att samverkan skrevs in i högskolelagen.

Universitets- och högskolereformen 1993 innebar en avreglering och decentralisering av högskolans verksamhet, en utveckling som i stora drag har fortgått sedan dess. Från och med 1993 infördes också en styrmodell för myndigheter som byggde på målstyrning av verksamheten. I och med reformen ”upplöstes idén med central planering och dimensionering av högskoleutbildning”.⁴⁷ Prognoserna hade varit svåra att genomföra och studenterna bedömdes vara kompetenta att bedöma arbetsmarknaden.⁴⁸ Hänsynstagande till individens önskemål vid dimensionering av utbildningen var inte något nytt utan redan inskrivet i högskolelagen. I SOU 2015:70 konstateras att ”högskolans utbildning har, förmodligen alltid, balanserat mellan studentens önskemål och samhällets behov”.⁴⁹

Kraven på samverkan ökar

I samband med 1990-talets lågkonjunktur, strukturomvandling och ökad konkurrens kom det också att ställas högre krav på högskolans samverkan med det omgivande samhället. Kompetensutveckling och det livslånga lärandet blev avgörande faktorer för att hantera strukturomvandlingen.

---

⁴⁵ Ibid., s. 31–34; Rut Lönn, ”Forskningsinformation – vägar och värderingar” i: Kunskapsöverföring och kunskapsvård. (ed) Thomas Thydén (Falun, 1990).

⁴⁶ SOU 1980:46 *Högskolan i FoU-samverkan. Betänkande av forskningssamverkanskommittén (FOSAM)*; SOU 1997:7 *Byråkratin i backspegeln – Femtio år av förändring på sex förvaltningsområden*, s. 100. Se också Dick Kasperowski & Fredrik Bragesjö, *Bilda och samverka: Om införandet, implementering och förändringen av universitetens tredje uppgift 1977–1997* (Göteborg, 2011).

⁴⁷ SOU 2015:70 *Högre utbildning under tjugo år. Betänkande av Utredningen om högskolans utbildningsutbud*, s. 45.

⁴⁸ Ibid., s. 51 f.

⁴⁹ Ibid., s. 52.

Krav på samhällsrelevans ökade både beträffande forskning och utbildning.⁵⁰

I utredningen *Samverkan mellan högskolan och näringslivet. Huvudbetänkande* av NYFOR-kommittén (SOU 1996:70), konstateras att högskolans samverkan med näringslivet och övriga samhället sker i en gråzon och att det finns oklarheter avseende hur långt den så kallade tredje uppgiften sträcker sig. I utredningen krävs ett klart mandat till högskolan att samverka med näringslivet och övriga samhällssektorer – och att detta slås fast i högskolelagen:

Enligt utredningens mening är det nu dags att ge högskolorna ett klart mandat att samverka med näringslivet och övriga samhällssektorer. Den uppgiften bör slås fast i högskolelagen. Det skulle ge en signal till högskolorna att en sådan samverkan skall ha betydelse för verksamhetens innehåll, organisering, rekrytering, meritvärdering m.m.⁵¹

Även samverkan med mindre företag (och inte bara storföretag) uppmuntrades i utredningen. Visionen var ett flöde av människor i båda riktningarna, mellan forskning och näringsliv.⁵²

Samverkan skrivs in i högskolelagen

I budgetpropositionen inför 1997 framfördes bland annat att "[h]ögskolans tredje uppgift bör vara att samverka med det omgivande samhället och att informera om sin verksamhet".⁵³ En ökad samverkan skulle dock inte inskränka forskningens frihet. Följaktligen genomfördes en förändring i högskolelagen som började gälla 1 januari 1997:

Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet.⁵⁴

I propositionen *Vissa forskningsfrågor* tydliggjordes att samverkan inte bara handlar om resurser utan att samverkan ger möjligheter till en ömsesidig kunskapsbildning som annars inte skulle kunna komma till stånd. Det betonas också att samverkan gäller hela samhället, offentlig sektor, organisationer och allmänhet och inte bara näringslivet.⁵⁵

Samverkansuppgiften är också en ömsesidig verksamhet som endast kan göras möjlig om samtliga parter, såväl högskolan som näringsliv, myndigheter och organisationer har ett engagemang.⁵⁶

---

⁵⁰ Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället*, s. 35.

⁵¹ SOU 1996:70 *Samverkan mellan högskolan och näringslivet. Huvudbetänkande*, s. 13.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Prop. 1996/97:1 *Förslag till statsbudget för budgetåret 1997*, s. 87.

⁵⁴ SFS 1996:1392 *Lag om ändring i högskolelagen (1992:1434)*.

⁵⁵ Prop. 1998/99:94 *Vissa forskningsfrågor*; Talerud, *Högskolans samverkan med det övriga samhället*, s. 39 f.

⁵⁶ Prop. 1998/99:94 *Vissa forskningsfrågor*, s. 34.

I förhållande till ändringarna i högskolelagen under 2000-talet konstateras att uttrycket ”den tredje uppgiften” nu inte längre används. Istället ska samverkan se som integrerad i utbildning och forskning.⁵⁷

Vägen till ett breddat samverkansuppdrag

Detta avsnitt fokuserar på utvecklingen under 2000-talet fram till i dag. Medan högskolans utveckling under andra hälften av 1990-talet dominerades av de två stora högskolereformerna 1977 och 1993 har 2000-talet karakteriserats av flera mindre förändringar. Dessa förändringar har dock haft en gemensam riktning mot dels ökad autonomi, dels ökad konkurrensutsättning.⁵⁸ Samtidigt har kraven på samverkan fortsatt att öka, vilket kanske kommer till tydligast uttryck i – de med fyra års intervall återkommande – forskningspropositionerna.

Den stora reformen 1977 förde med sig ett tudelat högskolelandskap som hårdraget innebar att forskning bedrevs vid universiteten och inte vid högskolorna. Högskolorna hade utvecklats utifrån lokala förutsättningar och behov av arbetskraft, framförallt inom skola, vård och omsorg. Samverkan fanns där naturligt, men i relation till utbildningarna snarare än till forskning.⁵⁹

Emellertid genomfördes flera åtgärder för att forskning skulle kunna bedrivas även på högskolorna. Bland annat hade högskolorna från och med 1997 fått ökade forskningsresurser genom statsanslag som fick disponeras fritt för att ”utveckla forskning under eget ansvar”.⁶⁰ Högskolorna fick också möjligheter att söka vetenskapsområde och därmed få tillstånd att examinera doktorer samt i förlängningen ansöka om att bli universitet.⁶¹ Några år innan samverkansuppgiften skrevs in i Högskolelagen hade också KK-stiftelsen (Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling) bildats för att stärka högskolornas forskning. KK-stiftelsen var starkt samverkansorienterad och skulle delfinansiera ”profilforskning inom särskilda styrkeområden i samarbete med näringslivet”, under förutsättning att regionalt näringsliv finansierade resterande del.⁶² Högskolans regionala förankring förstärktes därmed, liksom kopplingen till näringslivet. Samverkan kom i högre utsträckning att gälla både utbildning och forskning vid de nya lärosätena.

---

⁵⁷ Regleringen av högskolans tredje uppgift och samverkan mellan 1977 och 1997 berörs ingående i Kasperowski & Bragesjö. *Bilda och samverka*.

⁵⁸ Gribbe, *Förändring och kontinuitet*, s. 151.

⁵⁹ Jfr Mats Benner & Sverker Sörlin, *Samverkansuppgiften i ett historiskt och institutionellt perspektiv*, Vinnova analys VA 2015:2 (Stockholm, 2015), s. 9.

⁶⁰ SOU 2019:6 *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*, s. 75.

⁶¹ *Ibid.*, s. 75 f.

⁶² *Ibid.*, s. 74; Benner & Sörlin, *Samverkansuppgiften i ett historiskt och institutionellt perspektiv*.

Forskningsråden reformeras

Utvecklingen under 2000-talet innebar att en allt större del av det statliga forskningsanslaget kom att konkurrensutsättas. År 2001 reformerades organisationen för sektorsforskning och forskningsråden. Fyra nya råd bildades som skulle fungera som statliga finansiärer vid sidan om det direkta anslaget till universitet och högskolor. De forskningsråd som funnits under utbildningsdepartementet⁶³ samordnades till Vetenskapsrådet, som skulle finansiera forskning inom alla vetenskapliga discipliner och fick en inriktning mot grundforskning.⁶⁴

Sektorsforskningsorganen omstrukturerades, och flera av dem avvecklades. Istället tillkom Formas (Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande) och Forte (Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd). I denna process bildades också Vinnova (Verket för innovationssystem) som skulle ansvara för innovation och nyttiggörande.⁶⁵ Genom att det blev en tydlig uppdelning mellan Vetenskapsrådets inriktning mot grundforskning och Vinnovas mot nyttiggörande och samverkan har återkommande diskussioner förts om resursfördelning till svensk forskning och vilka behov som är mest angelägna.⁶⁶

Betoning på samverkan som nyttiggörande av forskning

Under 00-talet har innovation successivt kommit att bli ett ledord i forskningspropositionerna.⁶⁷ Den så kallade kunskapstriangeln – utbildning – forskning – innovation – har setts som en nyckel till hur högskolans funktion i innovationssystemet ska optimeras. I propositionen *Ett lyft för forskning och innovation* (Prop. 2008/09:50) presenteras en modell för ett bättre fungerande innovationssystem.⁶⁸ Bland annat innefattar modellen inrättande av innovationskontor vid några universitet och högskolor, det vill säga ”särskilda servicefunktioner [...] för forskare som uppnått eller närmar sig ett forskningsgenombrott och vilkas forskning bedöms kunna kommersialiseras”.⁶⁹ Andra exempel är ökade möjligheter att stärka holdingbolag samt att erfarenheter knutna till samverkan, innovation och motsvarande, ska ses som en viktig bedömningsgrund vid anställningar.

---

⁶³ Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Medicinska forskningsrådet, Naturvetenskapliga forskningsrådet och Teknikvetenskapliga forskningsrådet. SFS 1996:648 *Förordning med instruktion för forskningsråden inom Utbildningsdepartementets verksamhetsområde*.

⁶⁴ SFS 2009:975 *Förordning med instruktion för Vetenskapsrådet*. Gribbe, *Förändring och kontinuitet*, s. 151.

⁶⁵ Gribbe, *Förändring och kontinuitet*, s. 159–162

⁶⁶ Benner & Sörlin, *Samverkansuppgiften i ett historiskt och institutionellt perspektiv*, s. 19.

⁶⁷ Eva Barkeman, ”Alla tiders forskningsproppar” i: *Curie*, 27 oktober 2015.

⁶⁸ Det vill säga ”ett välfungerande system för kunskapsöverföring mellan akademi och näringsliv”. Prop. 2008/09:50 *Ett lyft för forskning och innovation*, s. 26.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 27.

Högskolans roll i innovationssystemet utmanas bland annat av den reglering som gäller för statliga myndigheter. I samband med den så kallade autonomireformen framfördes därför argument för att ökad autonomi kan underlätta samverkan:

Regeringen menar att universitet och högskolor behöver ökad frihet för att kunna spela en viktig roll i samverkan med samhället i övrigt och uppfylla de ökande förväntningarna på att nyttiggöra forskning och vara motorer i utvecklingen.⁷⁰

Även myndighetsformen ifrågasattes som den optimala verksamhetsformen för lärosätena, men någon ändring av denna blev aldrig aktuell.

I forskningspropositionen *Ett lyft för forskning och innovation* (2008/09:50) föreslås en precisering av samverkansuppgiften i högskolelagen till att forskningsresultat tillkomna vid högskolan ska komma samhället till nytta. Den nya formuleringen gällde från och med 1 juli 2009 och löd:

I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta.⁷¹

I propositionen fastslås också att samverkan ska vara en integrerad del av utbildning och forskning och inte en separat uppgift.⁷²

Samhällsutmaningar och en breddad syn på samverkan

I de kommande forskningspropositionerna riktas forskningssatsningarna mer och mer mot globala och nationella samhällsutmaningar som kräver interdisciplinära ansatser och samverkan med det omgivande samhället. I propositionen *Forskning och innovation* (Prop. 2012/13:30) lanseras en satsning på strategiska innovationsområden som ett nytt instrument för att möta dessa samhällsutmaningar. Detta ska lägga grunden till fördjupade samverkansprojekt mellan lärosätena och ”forskningsinstitut, näringsliv, offentlig sektor, civilsamhälle och andra aktörer”.⁷³

I den nästkommande forskningspropositionen från 2016 (Prop. 2016/17:50) fortsätter utvecklingen i samma riktning. Den nyckelroll som samverkan får i forskningspolitiken kan närmast definieras i titeln på propositionen: *Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*. Följande mål för forskningen – som fortfarande är gällande – anges:

---

⁷⁰ Prop. 2009/10:149 *En akademi i tiden – ökad frihet för universitet och högskolor*, s. 17.

⁷¹ Lag (2009:45) Kap 1, 2§, *Högskolelagen 1992:1434*.

⁷² Prop. 2008/09:50 *Ett lyft för forskning och innovation*, s. 117.

⁷³ Prop. 2012/13:30 *Forskning och innovation*, s. 69.

Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en ledande kunskapsnation, där högkvalitativ forskning, högre utbildning och innovation leder till samhällets utveckling och välfärd, näringslivets konkurrenskraft och svarar mot de samhällsutmaningar vi står inför, både i Sverige och globalt.⁷⁴

En förstärkt och förnyad samverkan med näringsliv och det övriga samhället lyfts fram som en nödvändig förutsättning. Ett av delmålen för en kommande tioårsperiod handlar om att samverkan och samhällspåverkan ska öka.⁷⁵ I propositionen lanseras också tioåriga nationella forskningsprogram riktade mot ett antal identifierade samhällsutmaningar. Vidare inrättas fem samverkansprogram för att möta samhällets utmaningar som bygger på de strategiska innovationsområden som lanserades i den tidigare propositionen. Värdet av humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och kunskap för att förstå samhället och dess utmaningar lyfts också fram i propositionen.⁷⁶

Den senaste forskningspropositionen *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige (2020/21:60)* utgår från det mål som presenterades i den föregående propositionen. Delmålet om att samverkan och samhällspåverkan ska öka följs upp genom indikatorerna samverkan kopplat till finansiering, delade anställningar och sampublicering. När det gäller samhällspåverkan tas öppet tillgängliga publikationer upp. Regeringen konstaterar att indikatorerna ”ger en varierad bild och medger ingen tydlig slutsats”.⁷⁷ I propositionen skrivs också en precisering av formuleringen om samverkan i högskolelagen fram. Samverkan ska avse ett *ömsesidigt* utbyte och forskningsresultat vidgas till *kunskap och kompetens*. Den nya formuleringen lyder:

I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.⁷⁸

I linje med tidigare forskningspropositioner under 2000-talet identifieras samhällsrelaterade utmaningar i form av exempelvis digitalisering och pandemier.⁷⁹

Reformer med relevans för samverkan i utbildning

Under 2000-talets två första decennier är samverkan framträdande i de återkommande forskningspropositionerna. Men det har också funnits reformer med relevans för samverkan som gällt utbildning. Ett exempel på detta är att lärosätenas ansvar för breddad rekrytering tydliggjordes och

---

⁷⁴ Prop. 2016/17:50 *Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*, s. 20.

⁷⁵ Loc. cit.

⁷⁶ Ibid., s. 26.

⁷⁷ Prop. 2020/21:60 *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*, s. 45.

⁷⁸ Lag (2021:317) Kap 1, 2 §, *Högskolelagen 1992:1434*.

⁷⁹ Prop. 2020/21:60 *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*.

skrevs in i högskolelagen. Även livslångt lärande diskuteras i omgångar under 2000-talet och år 2021 skrivs lärosätenas ansvar för livslångt lärande in i högskolelagen. Uppdragsutbildning, som har en viktig roll i förhållande till livslångt lärande, fick en egen förordning år 2003.⁸⁰

En stor reform under perioden utgörs av Bologna-processen som genomfördes 2007. Denna reform innebar att Sverige anslöt till ett europeiskt ramverk med tydliga strukturer för högre utbildning. Reformen tar avstamp i kunskapssamhället, som i globaliseringens tid präglas av öppenhet och konkurrens. Internationaliseringens möjligheter ska tas tillvara. Nyckelord i Bologna-processen är rörlighet, anställningsbarhet och Europas konkurrenskraft som utbildningskontinent. När det gäller det strukturella ramverket var indelningen av utbildningen i tre nivåer – grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå – av särskild vikt:

Utbildning på respektive nivå skall ha en dubbel funktion, nämligen att förbereda studenten för arbetsmarknaden och för fortsatt utbildning.⁸¹

Anställningsbarheten skulle tillgodoses genom internationella inslag om det aktuella yrkesområdet i utbildningen. Även jämförbarheten – det gemensamma strukturella ramverket – förväntades göra studenterna tillgängliga för arbetsmarknaden även internationellt. Vikten av att genomföra delar av sina studier utomlands betonades för bland annat den personliga utvecklingen, ökad allmänbildning, förbättrade språkkunskaper, attityder och värderingar vilket har betydelse på arbetsmarknaden.⁸² Bologna-processen innebar på så sätt att en internationell dimension tydligt tillfördes högskolans arbete med att anpassa sina utbildningar till samhällets behov.

Högskolelagens skrivningar om samverkan 1977–2021

Högskolelag (1977:218) 6 §: Till verksamheten inom högskolan skall höras att sprida kännedom om forskning och utvecklingsarbete. Kännedom skall också spridas om vilka erfarenheter och kunskaper som har vunnits och om hur dessa erfarenheter och kunskaper skall kunna tillämpas.

Lag (1996:1392), Kap 1, 2 §: Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet.

Lag (2009:45) Kap 1, 2§: I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta.

Lag (2021:317) Kap 1, 2 §: I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.

⁸⁰ Jfr Gribbe, *Förändring och kontinuitet*, s. 152–156.

⁸¹ Prop. 2004/05:162 *Ny värld – ny högskola*, 85.

⁸² *Ibid.*, 60 f. Jfr Gribbe, *Förändring och kontinuitet*, s. 175–177.

Diskussion – förutsättningar för samverkan ur historiskt perspektiv

I denna avslutande diskussion försöker vi utifrån den historiska översikten lyfta fram några faktorer som kan bidra till förståelse för hur samverkan mellan lärosäten och det omgivande samhället kommer till uttryck.

En första faktor är att fakulteterna har olika ursprung och tradition vad gäller samverkan med det omgivande samhället. Några av dagens fakulteter har utvecklats från det ursprungliga universitetet (exempelvis humaniora och samhällsvetenskap) medan andra har inordnats senare i högskolesystemet (exempelvis teknisk fakultet). Till detta kommer alla de eftergymnasiala utbildningar som infogades i högskolesystemet i samband med 1977 års reform. Sammantaget kan detta förklara varför det finns olika samverkanstraditioner inom olika discipliner.

En andra faktor handlar om olikheter mellan lärosätetypen där de äldre universiteten, de gamla fackhögskolorna, de nya universiteten, högskolorna och även de små högskolorna har olika ursprung och traditioner gällande samverkan. Exempelvis har högskolorna ofta en naturlig koppling till regionen där de finns eftersom de bildats utifrån de yrkesorienterade eftergymnasiala utbildningar som fanns där tidigare. Samtidigt är det riskabelt att generalisera då samverkan måste förstås utifrån varje enskilt lärosätes unika förutsättningar.

En tredje faktor är att separationen mellan forskning och utbildning också avspeglas i lärosätenas samverkan med det omgivande samhället. Samverkan inom forskning har i hög utsträckning handlat om forskningsinformation, nyttogörande av forskningsresultat och forskningssamverkan medan utbildningssamverkan historiskt framstår som en separat del med inriktning mot arbetslivsanknytning och kompetensförsörjning. Här kan också noteras att den nya skrivningen om samverkan i högskolelagen, där forskningsresultat är ersatt med kunskaper och kompetenser, kan öppna för en mer integrerad syn på samverkan.

En fjärde faktor handlar om potentiella spänningar mellan olika ideal, kanske främst om å ena sidan kunskapens egenvärde (bildning) och å andra sidan att högskolan ska vara samhällsnyttig. Till detta hör också frågan om hur samverkan med det omgivande samhället relaterar till akademiska principer och lagstiftning om lärosätenas autonoma status och forskningens frihet. Det finns fler utgångspunkter som i viss mening relaterar till ovanstående, exempelvis att utbildning ska dimensioneras utifrån både studenters önskemål och samhällets behov. Det här spänningsfältet har funnits genom högskolans historia och kan bidra till förståelse för olika synsätt på samverkan inom högskolan.

Samverkan med det omgivande samhället i regeringens senaste forskningspropositioner

Bestämmelsen om högskolornas uppgift att samverka med det omgivande samhället finns som beskrivits ovan i 1 kap. 2 § högskolelagen. Nuvarande utformning av bestämmelsen trädde i kraft den 1 januari 2021. Bakgrunden till nuvarande utformning av bestämmelsen framgår framför allt av regeringens två senaste forskningspolitiska propositioner. I detta avsnitt redovisas ett sammandrag av några av regeringens uttalanden i dessa förarbeten.

Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrens (prop. 2016/17:50)

I propositionen *Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrens* (prop. 2016/17:50) presenterar regeringen sin syn på forskningspolitikens inriktning i ett tioårigt perspektiv, med särskilt fokus på satsningar 2017–2020. Syftet är att Sverige ska vara en ledande kunskapsnation och ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer. En utgångspunkt är att värna den fria forskningen samtidigt som forskningspolitiken svarar mot globala och nationella samhällsutmaningar. Förutsättningarna för universitetens och högskolornas långsiktiga strategiska planering bör stärkas genom ökade anslag för forskning och utbildning på forskarnivå. Även lärosätenas samverkan med det omgivande samhället och sambandet mellan utbildning och forskning förväntas stärkas.

Samverkan måste stärkas

Regeringens nya mål är att Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en ledande kunskapsnation, där högkvalitativ forskning, högre utbildning och innovation leder till samhällets utveckling och välfärd, näringslivets konkurrenskraft och svarar mot de samhällsutmaningar vi står inför, både i Sverige och globalt. Regeringen anser att Sverige ska ha ambitionen att vara en av de allra främsta kunskapsnationerna, vilket föranleder en skärpning av målformuleringen jämfört med den hittillsvarande. Vidare är det centralt att även den högre utbildningen omfattas av målet samt att de strävanden som görs inom forskning, innovation och högre utbildning ytterst syftar till att främja hela samhällets utveckling och stärka samhällsbygget.

Utbildning, forskning och innovation ska stå i människornas tjänst för ett hållbart, solidariskt, jämlikt och jämställt samhälle. Regeringens politik drivs av synsättet att forskningen angår hela samhället, inte bara de som är direkt verksamma inom forskningen.

Sverige är ett starkt forsknings- och innovationsland, men internationella jämförelser visar på en relativ försvagning för Sverige. För att Sverige ska fortsätta att vara ett framstående forsknings- och innovationsland måste samverkan mellan universitet och högskolor, näringsliv och det övriga samhället stärkas och förnyas i hela landet.

Regeringen pekar ut följande uppföljningsbara delmål för tioårsperioden:

- Sverige ska vara ett internationellt attraktivt land för investeringar i forskning och utveckling. De offentliga och privata investeringarna i forskning och utveckling bör även fortsatt överskrida EU:s mål.
- En övergripande kvalitetsförstärkning av forskningen ska ske och jämställdheten ska öka.
- Samverkan och samhällspåverkan ska öka.

Samhällsutmaningar

Vid FN:s toppmöte i september 2015 ställde sig världens alla länder bakom en handlingsplan – Agenda 2030 – med 17 mål som ska leda till hållbar utveckling i hela världen. För första gången har världen enats om en global och samlad vision för miljömässigt, ekonomiskt, och socialt hållbar utveckling. Målen i sin helhet beskriver de utmaningar världen står inför och de problem som behöver lösas. En utgångspunkt är att svenska universitet och högskolor har en central roll i att fritt, och utifrån ett brett spektrum av kunskap, ansvara för nyfikenhetsiniterad forskning och för samverkan med det omgivande samhället. Det bidrar till forskningens relevans och till att forskningen därigenom kommer samhället i stort till nytta. Fem utvalda områden prioriteras därför särskilt i denna proposition. Prioriterade områden av global och nationell relevans är klimat och miljö, hälsa samt en ökad digitalisering. Prioriteringar av mer nationell karaktär inkluderar att skapa ett säkert, inkluderande och hållbart samhälle och att förbättra kunskapsresultaten i det svenska skolväsendet.

Breda och långsiktiga nationella forskningsprogram

För att möta samhällsutmaningar lyfter propositionen fram vikten av att skapa starka forsknings-, utbildnings- och innovationsmiljöer som inkluderar olika vetenskapsområden. Det är ofta studenterna som snabbast nyttiggör och överför kunskaper till näringsliv och samhälle, varför utbildningen bör ha en nära koppling till såväl forskning som innovationsmiljöer. Regeringen avser att inrätta nationella forskningsprogram, vilka utgår från de i propositionen utpekade

samhällsutmaningarna. Samverkan med samhället är också viktig för att samla kunskaper från samhällets aktörer om olika intressenters behov. Genom breda och långsiktiga nationella forskningsprogram kan samverkan stärkas mellan forskningsutförare, forskningsfinansiärer och de samhällsaktörer som ska ta hand om forskningsresultaten och genomföra dem i sina respektive verksamheter.

Enligt regeringen har humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning historiskt ofta prioriterats lågt då dess betydelse för bl.a. kommersialisering och utveckling av nya varor och tjänster har underskattats. Regeringen vill betona att humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och kunskap bidrar väsentligt till en ökad förståelse av samhället och dess utmaningar och kan bidra till att finna lösningar på dessa.

Samverkansprogram genom strategiska innovationsområden

Regeringen har inrättat Nationella innovationsrådet för att genom kunskapsutbyte och samverkan bidra till Sveriges innovations- och konkurrenskraft. Rådet består av fem ministrar med statsministern som ordförande samt tio externa ledamöter med bakgrund från bl.a. näringsliv och forskning. Efter diskussioner i innovationsrådet har fem samverkansprogram inrättats. Programmen ska stimulera och bygga vidare på de många goda insatser för forskning och innovation som görs i samverkan mellan näringsliv, universitet och högskolor och offentlig sektor i övrigt. Samverkansprogrammen knyter an till de samhällsutmaningar som pekas ut i denna proposition.

Universitet och högskolors samverkan med det omgivande samhället är viktig

För universitet och högskolor är samverkan med det omgivande samhället viktig för att verksamheten ska kunna bidra till att möta samhällsutmaningarna, till samhällets utveckling och välfärd liksom hållbar tillväxt, konkurrenskraft och fler jobb.

Samverkan bör vara en naturlig och integrerad del av lärosätenas uppgifter att anordna utbildning och bedriva forskning, och bör bidra till att stärka kvaliteten och relevansen i utbildning och forskning.

Samverkan kan omfatta en rad olika aktiviteter och involvera flera olika funktioner vid lärosätet. Varje universitet och högskola bör stärka samverkan utifrån sina specifika förutsättningar. Att stärka samverkan gäller särskilt inom de områden där respektive lärosäte kan bidra till att möta samhällsutmaningarna och därmed omfattar samverkan allt från näringsliv och offentlig sektor på olika samhällsnivåer till civilsamhället. Det är viktigt att de mål som sätts för samverkan och den uppföljning av samverkansaktiviteterna som görs synliggör bredden av samverkansaktiviteter. Regeringen anser att det är viktigt att även uppmärksamma och utveckla den samverkan som sker med den enskilda

medborgaren. Regeringen ser positivt på att lärosätena spelar en aktiv roll i samhället och för den enskilda medborgaren.

Samverkan kan även främjas genom att anställa adjungerade lärare eller industridoktorander. Adjungerade anställningar syftar till att i undervisningen kunna engagera kvalificerade personer med en huvudsaklig sysselsättning inom någon annan verksamhet än högskolan. Sådana anställningar kan utgöra en brygga mellan högskola och t.ex. näringsliv. Vidare finns möjlighet att förena en anställning som professor eller lektor vid en högskola med en anställning vid en sjukvårdsenhet som är upplåten för medicinsk utbildning och forskning. På så sätt kan forskning bedrivas i nära anslutning till den kliniska verksamheten.

Sammantaget anser regeringen att det är angeläget att lärosätenas samverkan med det omgivande samhället fortsätter att utvecklas strategiskt och att den synliggörs och premieras ekonomiskt.

Digitaliseringen – ett verktyg för samverkan

Digitaliseringen utgör den enskilt viktigaste drivkraften för dagens utveckling av offentlig verksamhet. Digitaliseringen utgör samtidigt det viktigaste verktyget för att skapa systemövergripande värdekedjor i samverkan med privata aktörer som kan klara av nya samhällsutmaningar. Digitaliseringen av det offentliga Sverige är därför central för att skapa ett innovativt samhällsklimat där nytänkande och innovation stimuleras, premieras och implementeras.

Den digitala utvecklingen har också på ett genomgripande sätt förändrat förutsättningarna för hur högre utbildning och forskning bedrivs, lärosäten organiseras, forskningsresultat kommuniceras och samverkan sker med näringsliv och det omgivande samhället. En ökad digitalisering skapar inte minst nya forskningsmöjligheter.

Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige (Prop. 2020/21:60)

I propositionen *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige* (Prop. 2020/21:60) presenterar regeringen forskningspolitiken för åren 2021–2024. Den omfattar frågor om såväl forskning och innovation som högre utbildning. Politiken utgår från målet att Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en framstående kunskapsnation. Regeringen föreslår bl.a. ändringar i högskolelagen (1992:1434) för att dels förstärka och tydliggöra högskolans ansvar för samverkan, internationalisering och livslångt lärande, dels främja och värna akademisk frihet i högskolans verksamhet.

Samhällsutmaningar

Sverige och världen står inför stora utmaningar som kräver ny kunskap. Covid-19-pandemin har mer än någonsin visat vikten av forskning för att möta sådana samhällsutmaningar. Regeringen anser därför att det är mycket angeläget att fortsätta med strategiska forsknings- och innovationssatsningar som kopplar till nationella och globala samhällsutmaningar. De fem samhällsutmaningar som denna proposition fokuserar på är följande:

- Klimat och miljö
- Hälsa och välfärd
- Digitalisering
- Kompetensförsörjning och arbetsliv
- Demokratiskt och starkt samhälle

Universitet och högskolor ska ha en central roll i samhällsbygget

Sverige har en lång tradition av samverkan mellan stora och små företag, organisationer, akademi, forskningsinstitut, civilsamhälle och det offentliga för att hitta gemensamma lösningar på framtidens problem. Regeringen anser att samverkan ska främjas och vara en naturlig och integrerad del av lärosätenas uppgift att anordna utbildning och bedriva forskning. Samverkan bidrar till att stärka kvaliteten och relevansen i utbildning och forskning. Universitet och högskolor behöver samverkan för att verksamheten ska kunna bidra till att möta samhällsutmaningarna, till samhällets utveckling och välfärd liksom hållbar tillväxt, konkurrenskraft och fler jobb. Regeringen föreslår i denna proposition att högskolelagen ska ändras för att tydligare framhålla vikten av samverkan. Vidare bedömer regeringen att det behövs både ekonomisk premiering samt utökad uppföljning och utvärdering av den samverkan som sker.

Uppföljning av det forskningspolitiska målet om ökad samverkan

I den forskningspolitiska propositionen 2016 (*Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*) pekade regeringen bl.a. ut en ökad samverkan och samhällspåverkan som ett av tre uppföljningsbara delmål för tioårsperioden 2017–2026.

Samverkan och samhällspåverkan är komplexa fenomen och kan yttra sig på många olika sätt, exempelvis genom finansiering, kommersialisering, industrikontakter, projektarbeten, studiebesök, delade anställningar, forskningskommunikation, samhällsdebatt och kontakter med myndigheter. Att välja ut några få aspekter och indikatorer för att beskriva den fulla komplexiteten och omfattningen av samverkan och samhällspåverkan är inte möjligt. Samtidigt ser regeringen värdet av att åtminstone följa upp vissa aspekter av delmålet, dvs. samverkan kopplat till finansiering, samverkan kopplat till delade anställningar och samverkan kopplat till sampublicering.

De indikatorer som redovisats ger en varierad bild och medger ingen tydlig slutsats. Andelen intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå vid universitet och högskolor från det omgivande samhället har minskat något de senaste tio åren. Andelen adjungerade professor ligger relativt stabilt, medan andelen adjungerade adjunkter har ökat. Även andelen doktorander med anställning utanför högskolan ökar. Totalt sett ser man därför en ökning av de adjungerade anställningarna. Antalet sampublicationer med det omgivande samhället har ökat kraftigt, men andelen sampublicationer av det totala antalet publikationer har minskat. Övergången till öppen tillgång vad gäller publikationer sker successivt och Sverige ligger över globala genomsnittet. Andelen öppet publicerade artiklar behöver dock öka snabbare.

Samhällsutmaningen digitalisering

Sverige behöver utveckla och stärka förmågan att dra nytta av data och nya teknologier i nära samverkan mellan forskning, stora och små bolag, näringsliv och offentlig sektor. För att säkerställa internationell konkurrenskraft är det viktigt att svensk forskning bidrar till att nyskapande teknikområden och digitala samhällslösningar utvecklas och skalas upp. Regeringen gör ett antal forskningssatsningar för att stärka datadriven och digital innovation och forskning samt för att öka fokus på säker och etisk tillämpning av data och ny digital teknik inom både näringsliv och offentlig verksamhet.

Stärkt samverkan med det omgivande samhället

Universitet och högskolor behöver samverka med det omgivande samhället för att verksamheten ska kunna bidra till att möta samhällsutmaningarna, till samhällets utveckling och välfärd liksom hållbar utveckling, konkurrenskraft och fler jobb samt till en hållbar regional utveckling. Samverkan kan omfatta en rad olika aktiviteter med

många olika aktörer, allt från näringsliv och offentlig sektor på olika samhällsnivåer till civilsamhället. Regeringen anser att samverkan ska vara en naturlig och integrerad del av lärosätenas uppgift att anordna utbildning och bedriva forskning och bör kunna bidra till att stärka kvaliteten och relevansen i utbildning och forskning. Varje universitet och högskola bör samverka utifrån sina specifika förutsättningar. Samverkan är en ömsesidig process där lärosätena i sina interaktioner med andra aktörer också tar till sig kunskap och intryck från det omgivande samhället. På så vis leder samverkan även till att lärosäten får nya uppslag till forskningsprojekt och kunskapsutveckling och att utbildningen kan anpassas till faktiska behov i samhället.

Högskolans ansvar för samverkan med det omgivande samhället behöver förtydligas

Universitets och högskolors uppgift att samverka med det omgivande samhället har en framskjuten plats i högskolelagen. I Styr- och resursutredningens betänkande *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan* (SOU 2019:6) föreslogs att högskolelagens nuvarande formulering ska ändras med motiveringen att den är för begränsad när det gäller att beskriva högskolans faktiska roll och ansvar att bidra med samhällsnytta i bred mening. Vidare angavs att den nuvarande lydelsen innebär ett ensidigt fokus på forskningsresultat och information och att detta inte speglar högskolans samlade och faktiska verksamhet.

Regeringen anser att det är angeläget att lärosätenas samverkan med det omgivande samhället fortsätter att utvecklas strategiskt och att samverkan stärks ytterligare. Det gäller alla aspekter av samverkan, såväl med näringsliv och offentlig sektor på olika nivåer som med civilsamhället och allmänheten i stort. Regeringen anser således att lärosätenas ansvar att föra ut kunskap och bidra till att den omsätts till samhällsnytta inte bör begränsas till enbart ursprungliga forskningsresultat från det egna lärosätet utan avse den kunskap och kompetens som högskolans lärare, forskare och studenter skapar eller tillägnar sig inom ramen för utbildnings- och forskningsverksamheten.

Det är viktigt att samverkan inte begränsas till forskning och att utbildningens betydelse för samhällspåverkan synliggörs. Regeringen anser således att lärosätenas ansvar att föra ut kunskap och bidra till att den omsätts till samhällsnytta inte bör begränsas till enbart ursprungliga forskningsresultat från det egna lärosätet utan avse den kunskap och kompetens som högskolans lärare, forskare och studenter skapar eller tillägnar sig inom ramen för utbildnings- och forskningsverksamheten.

När det gäller högskolornas nuvarande uppgift att ”informera om sin verksamhet” kan det konstateras att alla myndigheter enligt 6 § myndighetsförordningen (2007:515) ska tillhandahålla information om sin verksamhet. Regeringen anser därför att den uppgift att informera,

som redan framgår av myndighetsförordningen, inte specifikt behöver nämnas i högskolelagen. Därtill kommer att en bredare formulerad uppgift att verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta även omfattar olika former av information.

Regeringen anser att samverkan är viktigt för att föra kunskap och intryck tillbaka till högskolan, vilket kan leda till nya uppslag till forskningsprojekt och kunskapsutveckling, samt utbildning som är mer anpassad till faktiska behov i samhället. Samverkan är en ömsesidig process som förväntas stärka det omgivande samhällets kapacitet att tillgodogöra sig forskning som en grund för en kunskapsbaserad verksamhet. Regeringen anser därför att den av utredningen föreslagna lydelsen bör kompletteras och justeras så att den får lydelsen att det i högskolornas uppgift ska ingå att samverka med det omgivande samhället ”för ömsesidigt utbyte” och att verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.

Sammantaget föreslår således regeringen att 1 kap. 2 § högskolelagen bör ändras så att det i paragrafens andra stycke anges att det i högskolornas uppgift ska ingå att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte och att verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta. Lagändringarna kan förväntas leda till en strategisk översyn som kan resultera i nya sätt att arbeta.

Uppföljning och utvärdering av samverkan

Regeringen anser att uppföljningen av samverkan behöver stärkas.

I det nationella kvalitetssäkringssystemet som Universitetskanslersämbetet ansvarar för ingår bl.a. att göra tematiska utvärderingar av uppgifter som lärosätena ska ansvara för enligt lag och förordning. Dessa utvärderingar görs i syfte att bidra till viktig kunskap och nationella jämförelser av hur lärosätena arbetar och vilka resultat som har nåtts. Regeringen avser att ge Universitetskanslersämbetet i uppdrag att genomföra en tematisk utvärdering av samverkan.

Som redogjorts för kan lärosätenas meriteringssystem spela en viktig roll i hur, utöver forskningsmeriter, exempelvis undervisning respektive samverkan med omgivande samhälle premieras. Det kan t.ex. handla om premiering av personrörlighet mellan högskola och omvärld och premiering av öppna vetenskapspraktiker och värdering av andra former av forskningsspridning än enbart genom traditionell bibliometri. Regeringen avser därför att följa upp lärosätenas strategiska arbete med karriärvägar och meriteringssystem genom ett uppdrag till Universitetskanslersämbetet.

Konsekvenser för universitet och högskolor och verksamma vid lärosätena.

För universitet och högskolor är samverkan med det omgivande samhället avgörande för att verksamheten ska kunna bidra till att möta samhällsutmaningarna, till samhällets utveckling och välfärd liksom hållbar tillväxt, konkurrenskraft och fler jobb. Samverkan kan omfatta en rad olika aktiviteter med många olika aktörer, allt från näringsliv och offentlig sektor på olika samhällsnivåer till civilsamhället. Varje universitet och högskola bör samverka utifrån sina specifika förutsättningar. Behovet av samverkan gäller särskilt inom de områden där respektive lärosäte kan bidra till lösningar av samhällsutmaningarna och därmed omfattar samverkan allt från näringsliv och offentlig sektor på olika samhällsnivåer till civilsamhället. Samverkan bör också vara en ömsesidig process där lärosätena i sina interaktioner med andra aktörer tar till sig kunskap och intryck från det omgivande samhället. På så vis leder samverkan även till att lärosäten får nya uppslag till forskningsprojekt och kunskapsutveckling och att utbildningen kan anpassas till faktiska behov i samhället.

Samverkan som en del av öppen vetenskap

I juni 2015 höll Carlos Moedas, EU-kommissionär med ansvar för forskning, vetenskap och innovation under åren 2014–2019, ett linjetal där han etablerade en vision om Europas framtida forsknings- och innovationspolitik. I talet presenterades tre mål för Europas riktning framåt: *Open innovation*, *Open science* and *Open to the world*. Syftet var inte att rita om kartan för europeisk forsknings- och innovationspolitik utan snarare att stärka redan existerande program och satsningar, till exempel det åttonde ramprogrammet för forskning och innovation – Horisont 2020. Den vision Moedas presenterade utgjorde dock ett nytt synsätt på den vetenskapliga processen baserad på samarbete och nya sätt att sprida kunskap genom digitala verktyg och nya verktyg för samverkan och samskapande.⁸³ Öppen vetenskap har sedan dess till stor del genomsyrat europeisk forskningspolitik.

Det som fick EU-kommissionen att styra forskningspolitiken mot en öppen vetenskap var två globala trender som utgjorde, och fortfarande utgör, en viktig del av öppen vetenskap: öppen tillgång (open access) och öppen källkod (open source). Även om rörelsen mot öppen vetenskap är sprungen ur dessa två komponenter är det tydligt att öppen vetenskap ska ses som ett paraplybegrepp. Öppen vetenskap utgör ett övergripande ramverk för den samlade rörelsen mot ett nytt synsätt på hur vetenskap bedrivs och organiseras, hur forskare samarbetar och hur kunskap delas. I begreppet inbegrips även dialog och samskapande, delaktighet i forskning (t.ex. genom medborgarforskning), företeelser som förutsätter samverkan och interaktion mellan akademien och det omgivande samhället.

Även om öppen vetenskap är sprunget ur den europeiska forskningspolitiken och EU-kommissionens arbete har bidragit till dess snabba utvecklingen är begreppet globalt etablerat. Vid sitt 41:a möte i Paris i november 2021 antog Unesco egna rekommendationer om öppen vetenskap.⁸⁴ Syftet var att tillhandahålla en internationell ram för öppen vetenskap. Hänsyn tas till skillnader i synen på öppen vetenskap inom olika vetenskapsgrenar och regioner och till specifika utmaningar som forskare och andra aktörer inom öppen vetenskap står inför, men ska fungera som ett ramverk för arbetet med öppen vetenskap globalt.

---

⁸³ European Commission, Directorate-General for Research and Innovation (2016). *Open innovation, open science, open to the world: a vision for Europe*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/061652>.

⁸⁴ <https://en.unesco.org/science-sustainable-future/open-science/recommendation>.

Unesco framhåller att öppen vetenskap bygger på grundläggande principer om akademisk frihet, forskningsintegritet och vetenskaplig spetskompetens, men även innebär ett paradigmskifte som införlivar metoder för reproducerbarhet, öppenhet och insyn, utbyte och samverkan. Paradigmskiftet ska ses som en naturlig följd av öppnare tillgång till vetenskapligt innehåll, verktyg för vetenskap och vetenskapliga processer.

Även Unesco framhåller att öppen vetenskap ska ses som ett samlingsbegrepp där flera olika processer och metoder samlas för att göra vetenskaplig kunskap tillgänglig och åtkomlig för alla, men även för att öka samverkan och utbyte av information, till gagn för både vetenskapen och samhället. En viktig avsikt är även att öppna upp de vetenskapliga processerna för samhällsaktörer utanför universitet och högskola och att därigenom skapa en ökad samverkan mellan forskning och samhälle, där samhällsaktörerna bidrar.

Medborgarforskning – ett exempel på samverkan

En viktig aspekt av öppen vetenskap är inte bara en ökad samverkan mellan forskning och det omgivande samhället, utan även att samverkan ska ske i olika delar av forskningsprocessen. Även om formerna för samverkan varierar stort är den traditionellt ofta begränsad till en avgränsad mindre del av processen. Detta kan illustreras med medborgarforskning som exempel. Medborgarforskning (citizen science) är ett sätt att bedriva forskning på, där forskare och ”icke-forskare” (ofta en intresserad allmänhet) bedriver forskning tillsammans.

Medborgarforskning har en lång tradition inom biologi och ekologi, men förekommer även inom andra områden, inklusive humaniora och samhällsvetenskap. Deltagarnas insats är ofta begränsad till att samla in data, t.ex. observationer av växter och djur, eller analyser av data, t.ex. tolka bilder eller transkriberingar av äldre texter. Det finns dock medborgarforskning som inkluderar samarbete i andra delar av processen, t.ex. i utformningen av metoder eller i att formulera forskningsfrågor. Genom att sträva efter att inkludera deltagare i olika faser i forskningsprocessen uppnås en annan typ av samverkan, med en annan typ av engagemang och i slutändan en annan typ av resultat.

Ansvarsfull forskning och innovation

Responsible Research and Innovation (RRI), på svenska kallat *Ansvarsfull forskning och innovation* är ett begrepp närbesläktat med öppen vetenskap. Det är ett policyrelaterat begrepp som etablerades i samband med initieringen av EU:s åttonde ramprogram för forskning och innovation – Horisont 2020 – och handlar i korthet om att lyfta fram de etiska dimensionerna av samverkan och att forskning och innovation ska bedrivas med samhällets behov och utmaningar i fokus under hela

forskningsprocessen. Ansvarsfull forskning och innovation och öppen vetenskap delar grundläggande värden i att det är processer som förutsätter öppenhet, delaktighet och samverkan. Dock är ansvarsfull forskning och innovation bredare då den har en stark betoning på jämlikhet, jämställdhet, undervisning och beslutsfattande.⁸⁵

Öppen vetenskap i framtidens forskningspolitik

I juni 2022 fick Kungliga biblioteket i uppdrag av regeringen att ta fram nationella riktlinjer för öppen vetenskap i Sverige.⁸⁶ Uppdraget ska redovisas den 15 januari 2024 och syftar bland annat till att identifiera gemensamma mål och prioriteringar samt att kartlägga rollfördelning och ansvarsområden. Öppen vetenskap kommer sannolikt ha stor betydelse för svensk såväl som internationell forskningspolitik under de kommande åren. Samverkan mellan universitet, högskolor och det omgivande samhället utgör en naturlig och integrerad del av öppen vetenskap – som mål, men även som medel för att uppnå öppen vetenskap, där dialog och interaktion är en förutsättning för öppenhet och transparens.

---

⁸⁵ <https://rri-tools.eu/about-rri>.

⁸⁶ <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/02/uppdrag-att-ta-fram-nationella-riktlinjer-for-oppen-vetenskap-forlans/>.

Sammanfattning av relevanta rapporter och utvärderingar genomförda vid UKÄ

UKÄ har utvärderat lärosätenas samverkan med det omgivande samhället inom ramen för flera komponenter som ingår i det nationella systemet för kvalitetssäkring av högre utbildning. Som en del av effektivitetsgranskningen samlar UKÄ också in data på årsbasis som är relevant för utvärdering av samverkan. UKÄ har också genomfört regeringsuppdrag där samverkan ingår som en delaspekt. Nedan ges en sammanfattande bild av tidigare utvärderingar, rapporter och insamlade data. Underlagets olika delar har olika stark betoning på samverkan i forskning respektive utbildning.

Om lärosätenas samverkan kopplad till forskning

I en genomgång av yttranden från Universitetskanslersämbetets granskningar av lärosätenas kvalitetssäkringsarbete gällande forskning har några generella drag identifierats. Bedömningsgrunden i lärosätetsgranskningarna som handlar om samverkan lyder: ”Lärosätet arbetar systematiskt för att följa upp sina insatser för att stärka forskningens kvalitet och relevans genom samverkan och ömsesidigt lärande; lärosätet arbetar systematiskt för att forskningsresultat tillkomna vid lärosätet sprids och kommer till nytta”.

Granskningarna visar att samtliga lärosäten ägnar sig åt samverkan med det omgivande samhället. Yttrandena skiljer sig dock åt när det gäller hur betydelsefull den samverkan som sker förefaller vara för verksamheten. Lärosätena verkar också skilja sig åt beträffande hur stora delar av verksamheten som omfattas vid uppföljning av samverkan. En skillnad framstår också när det gäller hur stor del av verksamheten som överhuvudtaget är berörd av den samverkan som sker. I ett yttrande efterlyser bedömargruppen en mer utvecklad intern kommunikation och informationsspridning vad gäller den samverkan som lärosätet är inbegripen i, så att en större del av lärosätet i fråga får kunskap om de olika samverkansaktiviteter som äger rum. Lärosätets samverkan behöver förankras bättre i den egna verksamheten och dess koppling till forskningen bör förtydligas, menar bedömargruppen. Sannolikt skiljer sig lärosäten åt när det gäller huruvida samverkan involverar i princip

hela lärosätet eller om det mer är så att vissa delar av lärosätets forskning är djupt inbegripna i samverkan medan andra delar av lärosätet inte är involverade alls.

Av de yttranden från de lärosätessamverkaner som inkluderade forskning är det endast ett där omdömet om samverkan har blivit *Inte uppfyllt*. I det fallet är det företrädesvis brister gällande uppföljning av forskningssamverkan som har resulterat i det negativa omdömet. Sådana brister berörs också i andra yttranden – och i ett par fall förefaller uppföljning av forskningssamverkan helt saknas vid lärosätet i fråga. Bedömaregrupperna identifierar i en del fall betydande brister när det gäller uppföljningen av samverkan och nyttiggörandet av lärosätets forskning, men det är som nämnts bara i ett fall som bristerna har lett till ett negativt omdöme vad gäller denna bedömningsgrund. I några fall förefaller systematisk uppföljning med avseende på samverkan och nyttiggörande av forskningen saknas helt.

Kommunikationsinsatser och system för kommunikation av olika slag lyfts i flera yttranden fram som en viktig aktivitet vad gäller samverkan kopplad till forskning.

Om lärosätenas samverkan kopplad till utbildning

Universitetskanslersämbetet har i en rapport kartlagt hur arbetsliv och samverkan i utbildningar kommer till uttryck i det nationella kvalitetssäkringssystemets granskningar och utvärderingar.⁸⁷

Kartläggningen visar att strukturer som möjliggör samarbete med arbetslivet och dess representanter samt samverkan som sker via aktiviteter och kunskapsöverföring finns på plats. Lärosätena har, med något undantag, visions- och strategidokument som tydligt skriver fram samverkan med det omgivande samhället. Ett tydligt exempel från lärosätessamverkanerna är att rutiner för samverkan med arbetslivet finns med i planeringen när nya utbildningar ska inrättas och i analysen när en utbildnings användbarhet utvärderas.

På forskarutbildningsnivå handlar samverkan till stor del om att utveckla utbildningarnas och forskningens relevans samt olika former av samverkansaktiviteter. Exempel på detta är doktorandernas muntliga och skriftliga kommunikation om forskning, deltagande i kurser, konferenser, samverkan i Sverige och utomlands via kontakter och nätverk samt aktiviteter som bidrar till att lära ut och att utveckla samhället.

---

⁸⁷ Universitetskanslersämbetet 2021, *Arbetsliv och samverkan. En kartläggning av hur arbetsliv och samverkan kommer till uttryck i UKÄ:s granskningar*, Rapport 2021:7.

I lärarutbildningarna handlar samverkan i stor utsträckning om att hämta in erfarenheter från professionen. Exempel på det är yrkesverksamma lärare som undervisar i den lärosätessförlagda undervisningen. Andra delar av samverkan på lärarutbildningarna består av den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU), studiebesök, alumnverksamhet samt samarbeten via olika former av nätverk och kontakter med det omgivande samhället.

På de lärosäten där det finns utbildningar som innehåller verksamhetsintegrerat lärande (VIL), VFU eller någon annan form av praktik lyfts detta fram som exempel på samverkan i både lärosätessgranskningarna och utbildningsutvärderingarna på grundnivå och avancerad nivå. Lärosätessgranskningarna utgår framför allt från de rutiner och processer som är kopplade till dessa samarbeten, medan utbildningsutvärderingarna utgår mer från kvaliteten i VFU-samarbetet.

Kartläggningen visar slutligen att det inte är tydliggjort hur lärosätena värderar, bedömer och följer upp den samverkan som sker med arbetslivet och hur de tar tillvara resultaten. Det är exempelvis inte tydligt hur alumnverksamheten följs upp och hur alumnernas erfarenheter tolkas i förhållande till uppdraget att förbereda studenterna och doktoranderna för att möta förändringar i arbetslivet.

Värt att notera i sammanhanget är att UKÄ i huvudsak under de senaste åren har utvärderat utbildningar som leder till yrkesexamina. UKÄ:s lärosätessgranskningar granskar dock lärosätenas egna system för kvalitetssäkring vilka omfattar kvalitetssäkring av alla utbildningar, inklusive generella examina och enstaka kurser. Sammantaget innebär det att UKÄ har mer kunskap om samverkan inom de utbildningar som leder till yrkesexamina och där verksamhetsförlagd utbildning (VFU) och liknande utgör centrala inslag i utbildningarna samt att dessa bygger på samverkan med exempelvis region (medicin, vård och omsorg) och kommun (skola).

Betydelsen av samverkan i högskolans karriärvägar och meriteringssystem

Universitetskanslersämbetet fick 2021 i uppdrag av regeringen att följa upp lärosätenas strategiska arbete med karriärvägar och meriteringssystem. I uppdraget ingick bland annat att kartlägga hur meriteringssystemen premierar samverkan med omgivande samhälle. Kartläggningen baserades på en enkät och redovisades i en rapport 2022.⁸⁸

---

⁸⁸ Universitetskanslersämbetet 2022, *Karriärvägar och meriteringssystem i högskolan. Redovisning av ett regeringsuppdrag 2022*, Rapport 2022:8.

I rapporten konstateras att samverkan finns med som kriterium för anställning och befordran, men att området nedprioriteras till förmån för vetenskaplig och pedagogisk skicklighet. Samverkan framstår som något som förväntas ske implicit och utan tydliga ramar, även om det vid några lärosäten pågår ett arbete med att utveckla värderingen av samverkansskicklighet. Utifrån enkätsvaren är det svårt för UKÄ att få en överblick över vilka befattningar och vilken del av samverkan som värderas.

I rapporten framkommer exempel på institutioner där samverkansmeriteringen har en betydligt mer framskjuten position, eftersom samverkan inom vissa discipliner anses vara helt nödvändig för att en person ska kunna fortsätta vara relevant inom undervisning och forskning. Så anges till exempel vara fallet inom konstnärlig undervisning, forskning och undervisning inom vården samt inom industriell forskning.

Rapporten hänvisar till slutrapporteringen av projektet MerSam, ett av Vinnovas så kallade K3-projekt. I slutrapporteringen konstateras att det saknas kunskap och en gemensam syn på vad samverkansmeriter innebär. Även om samverkan finns med som behörighetskrav och bedömningsgrund är innebörden av krav och grunder inte alltid tydlig. Konsekvensen kan bli att samverkan inte bedöms eller att det blir icke-transparent gällande vad som bedöms eller efterfrågas.

Samverkan om dimensionering av utbildning

UKÄ fick 2017 i uppdrag av regeringen att kartlägga hur universitet och högskolor samverkar kontinuerligt med externa parter i frågor avseende dimensionering av utbildning. Som en del av uppdraget skulle myndigheten även samla universitet och högskolor till diskussion om dimensioneringsfrågor. Syftet med uppdraget var att öka samverkan mellan lärosäten, arbetsliv och andra relevanta parter. Uppdraget redovisades till regeringen under 2018.⁸⁹ Nedan beskrivs kortfattat genomförande och ett urval av resultaten från uppdraget.

Uppdraget genomfördes med hjälp av en enkätundersökning, möten med externa parter och lärosätesdialoger. Dessutom samlades synpunkter från studenter in genom ett särskilt dialogmöte med företrädare för Sveriges förenade studentkårer (SFS). Således fick flera aktörer ge sin bild av lärosätenas samverkan rörande dimensioneringsfrågor.

Utbildningar har olika stort inslag av moment som genomförs utanför lärosätet, t.ex. verksamhetsförlagd utbildning (VFU). Dessa skillnader påverkar hur mycket ett lärosäte behöver samverka med externa parter.

---

⁸⁹ Universitetskanslersämbetet 2018, *Samverkan om dimensionering av utbildning*, Rapport 2018:4

För att UKÄ skulle få en uppfattning om hur samverkan skiljer sig åt mellan olika typer av utbildning ombads lärosätena att placera sina utbildningar i tre grupper, som beskrevs på följande sätt i enkäten:

Grupp A: för en del utbildningar (till exempel lärarutbildningar och vårdutbildningar) med stora inslag av verksamhetsförlagd utbildning (VFU) är samverkan om VFU en förutsättning för att kunna ge utbildningen. VFU definieras som obligatoriska utbildningsinslag förlagda till den verksamhet där studenten förväntas arbeta efter avslutad utbildning.

Grupp B: i andra utbildningar (till exempel många ingenjörsutbildningar) ingår inte VFU men verksamhetsförlagda projekt och/eller examensarbeten m.m. är vanligt förekommande.

Grupp C: övriga utbildningar.

Resultat

Vid nästan alla lärosäten förekommer diskussioner med externa parter om utbildningars volym mer eller mindre ofta. Volymfrågan diskuteras främst avseende de utbildningar som lärosätena har placerat i grupp A, vilket är naturligt eftersom dessa utbildningar har obligatoriska verksamhetsförlagda utbildningsinslag (VFU). Men många lärosäten för också emellanåt volymdiskussioner avseende utbildningar i grupp B, dock betydligt mer sällan. Minst vanliga är sådana diskussioner avseende utbildningar i grupp C. Två lärosäten som placerat samtliga utbildningar i grupp C har uppgett att de aldrig diskuterar utbildningarnas volym med externa parter.

Flera lärosäten har kommenterat att de utbildningar de placerat i grupp C till stor del består av fristående kurser. För dessa utbildningar finns vanligtvis inte programråd med branschrepresentation och därmed inget naturligt forum för diskussioner med externa parter. Utbildningar inom humaniora återfinns till största delen i grupp C. I rapporten framgår att det kan vara svårt att inom tilldelningen för utbildningar inom exempelvis humaniora kunna avsätta tid för dialog med arbetsmarknaden med god periodicitet. Ett lärosäte uppger att Grupp C är disparat och består av många olika former av utbildningar. Inom de utbildningar, ofta bestående av fristående kurser, som leder till examina inom humaniora och språk finns inte en tradition av att samverka med externa parter angående dimensionering då kopplingen till specifika arbetsmarknader inte finns.

Enligt enkätsvaren diskuterar nästan alla lärosäten behov av att ändra innehållet på utbildningar inom grupperna A och B med externa parter mer eller mindre ofta. För utbildningar i grupp C är det färre lärosäten

som gör det. För utbildningar inom grupp A uppgav 92 procent av de 37 berörda lärosätena att de diskuterar behov av att ändra innehållet ofta (fem lärosäten) eller ibland (29 lärosäten). Flera lärosäten gav den relativt omfattande samverkan med externa parter som sker kring innehållet i ingenjörsutbildningar som exempel.

När det gäller utbildningar i grupp A är kommuner och landsting/regioner i särklass de vanligaste samverkansparterna. Det gäller oavsett vilket område som är föremål för samverkan, med undantag för att lärosäten samverkar med myndigheter om utbildningsvolymen i större utsträckning än om andra områden. För utbildningar i grupp B och C är företag den vanligaste samverkansparten, följt av kommuner, myndigheter och landsting/regioner. Det vanligaste området att samverka om, särskilt i grupp C, är utbildningarnas innehåll.

Många uppger i enkätsvaren att externa parter synpunkter lett till förändringar. Särskilt stora effekter uppges synpunkterna ha fått på beslut om att starta och lägga ner utbildningar samt utbildningars innehåll. Vad gäller utbildningar i grupperna A och B anger en klar majoritet (27 respektive 24 lärosäten, 73 respektive 77 procent av de som har utbildningar i grupp A respektive B) av lärosätena att det förekommit att externa parter synpunkter lett till förändringar i innehållet. Motsvarande siffra för grupp C är 17 lärosäten (44 procent av dem som har utbildningar inom grupp C).

Svaren på enkäten ger inget stöd för att det skulle finnas någon större skillnad mellan olika slags lärosäten, eller mellan lärosäten av olika storlek.

Sammanfattning

Den kartläggning som UKÄ gjort visar att alla lärosäten samverkar med externa parter på flera olika sätt i frågor som rör dimensionering av utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Det framgår av såväl enkätsvaren som av de dialogmöten som UKÄ genomfört. Förutsättningarna för samverkan är bättre för utbildningar som riktas mot en tydlig arbetsmarknad och för utbildningar där det ingår verksamhetsförlagda delar (VFU) jämfört med övriga utbildningar. Svårast att samverka kring utbildning är i utbildningar inom kategori C där bland annat enstaka kurser samt flera utbildningar inom humaniora, samhällsvetenskap och konst återfinns. Här finns inte en tradition av att samverka. I rapporten framhålls brist på enhetlig arbetsmarknad med tydliga arbetsgivare som ett skäl till det. Programråd med branschrepresentation saknas också ofta.

UKÄ:s statistik om samverkan

Nedan beskrivs ett urval av den statistik som Universitetskanslersämbetet ansvarar för som knyter an till samverkan inom forskning och utbildning. Sådan statistik är exempelvis uppgifter om adjungerade forskare, doktoranders studiefinansiering och vissa typer av finansiering av utbildning och forskning. Det finns flera svårigheter med att kvantitativt beskriva samverkansmönster i högskolesektorn. De indikatorer som nämns nedan bör därför ses som ett komplement till andra utvärderingsinsatser och som ett underlag att ställa frågor om vad gäller kvalitet i lärosätenas samverkan med det omgivande samhället.

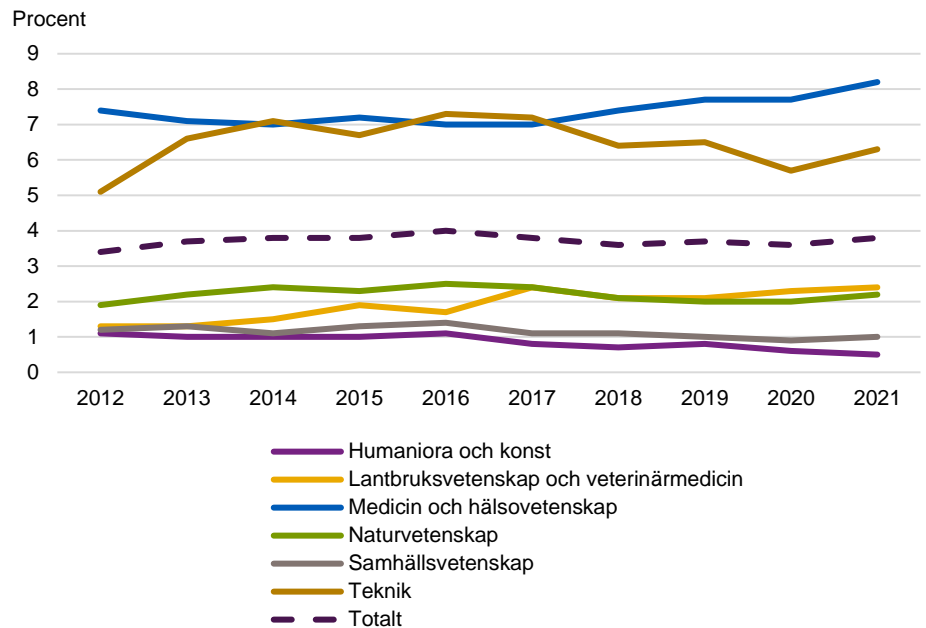
Adjungerade forskare

Personalens rörelse mellan högskolesektorn och övriga samhället kan ses som ett uttryck för samverkan, ett exempel på detta är adjungerade forskare. Adjungerade forskare är personer som har sin huvudsakliga anställning utanför högskolan och är deltidsanställda vid ett lärosäte. Antalet adjungerade forskare har ökat under de senaste tio åren. Eftersom även antalet forskare har ökat under perioden är andelen adjungerade bland samtliga forskare relativt konstant. Mellan 2012 och 2021 har andelen adjungerade forskare varierat mellan 3,4 och 4 procent. Majoriteten av de adjungerade forskarna är lektorer eller professorer. Bland samtliga professorer är 7,6 procent adjungerade och bland lektorerna är motsvarande andel 4,5 procent under 2021.

Majoriteten av de adjungerade forskarna tillhör forskningsämnesområdena medicin och hälsovetenskap samt teknik. Mer än hälften av de adjungerade forskarna tillhör medicin och hälsovetenskap. Särskilt vanligt är det inom forskningsämnesgruppen klinisk medicin, där ungefär 14 procent av forskarna är adjungerade. Minst vanligt med adjungerade forskare är det i forskningsämnesområdet humaniora och konst, där mindre än 1 procent är adjungerade år 2021.

De senaste tio åren har andelen adjungerade forskare ökat mest inom forskningsämnesområdet lantbruksvetenskap och veterinärmedicin. Även inom teknik har andelen adjungerade forskare ökat, sett till hela perioden. I samhällsvetenskap samt humaniora och konst har i stället andelen adjungerade sjunkit under perioden 2012 till 2021.

Figur 1. Andelen adjungerade forskare (procent), totalt samt uppdelat på forskningsämnesområde, 2012–2021.

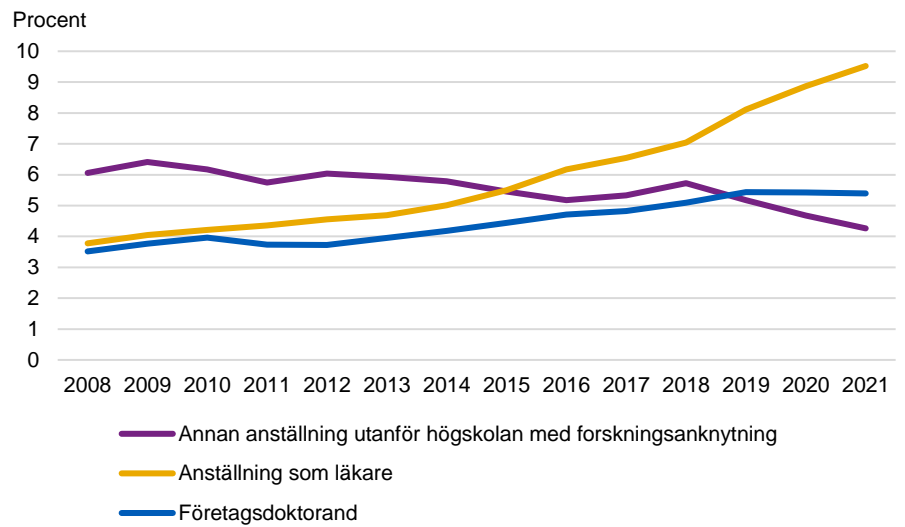
Doktorander med anställning utanför högskolan

Doktorandanställning är den i särklass vanligaste studiefinansieringen bland doktorander. Det förekommer dock att doktoranderna har anställningar utanför högskolan. Under 2021 var det 19 procent av doktoranderna som hade anställningar utanför högskolan: genom anställning som läkare eller annan sjukvårdspersonal, företagsdoktorand eller andra anställningar utanför högskolan.⁹⁰ Av samtliga doktorander (helårspersoner) hade knappt 10 procent en anställning som läkare eller annan sjukvårdspersonal, 5 procent anställning genom företag och 4 procent andra anställningar utanför högskolan.

Andelen doktorander som har en anställning som läkare eller annan sjukvårdspersonal har ökat kraftigt över tid. De senaste 15 åren har andelen nästan tredubblats. Även företagsdoktoranderna har ökat under perioden. De doktorander som har en annan anställning utanför högskolan med forskningsanknytning har dock minskat.

⁹⁰ Uppgifterna är hämtade från universitets- och högskoleregistret som är ett så kallat levande register. Detta innebär att registret fortlöpande uppdateras och att uttag vid olika tidpunkter kan skilja sig åt. Uppgifterna för i denna förstudie hämtades 2023-03-27.

Figur 2. Andel doktorander med anställning utanför högskolan 2008–2021 (procent), uppdelat på typ av finansiering.

Försörjningsformen ser olika ut i olika forskningsämnesområden. Majoriteten av företagsdoktoranderna finns i forskningsämnesområdet teknik. Knappt 13 procent av doktoranderna inom teknik var anställda av företag under 2021. I medicin och hälsovetenskap är det istället vanligare att ha en anställning som läkare eller annan sjukvårdspersonal, knappt 30 procent av doktoranderna i ämnet hade anställning som läkare eller annan sjukvårdspersonal.

Tabell 1. Andel doktorander med anställning utanför högskolan (procent), efter typ av finansiering och forskningsämnesområde, 2021.

	Företagsdoktorander	Läkare eller annan sjukvårdspersonal	Annan anställning utanför högskolan
Humaniora och konst	0,5	0,0	2,1
Lantbruksvetenskap och veterinärmedicin	8,8	0,0	3,8
Medicin och hälsovetenskap	2,3	30,1	7,5
Naturvetenskap	5,7	0,0	1,7
Samhällsvetenskap	3,3	0,1	5,1
Teknik	12,7	0,0	2,4
Samtliga	5,4	9,5	4,3

Försörjningsformen skiljer sig även åt mellan olika typer av lärosäten. Högst andel doktorander med anställning utanför högskolan finns vid nya universitet. Bland doktoranderna på de nya universiteten har 25 procent en anställning utanför högskolan.

Tabell 2. Andel doktorander med anställning utanför högskolan (procent), uppdelat på typ av lärosäte, 2021.

Stora breda universitet	16,7
Fackinriktade universitet	21,6
Nya universitet	25,0
Högskolor	18,3
Konstnärliga högskolor	6,5
Övriga	13,1
Totalt	19,2

Intäkter till forskning och utbildning

Lärosätenas intäkter utgörs av olika intäktsslag från olika typer av aktörer. Finansiering av forskning och utbildning kan i vissa fall ge en indikation på samverkan. Ett exempel är intäkter för uppdragsforskning och uppdragsutbildning. Uppdragsverksamheten finansieras med avgifter som beställaren betalar, och kan bestå i antingen utbildning eller forskning. Ett annat exempel är vissa bidragsintäkter. Bidragsintäkterna kan exempelvis bestå av forskningsbidrag, som är intäkter för forskning utan att bidragsgivaren har rätt till forskningens resultat.

Intäkter från uppdragsutbildning och uppdragsforskning uppgick år 2021 till 3,5 miljarder. Sett till de totala intäkterna utgjorde uppdragsutbildning 5 procent av de samlade intäkterna för utbildning på grundnivå och avancerad nivå, motsvarande andel för forskning och utbildning på forskarnivå var knappt 4 procent. Intäkterna för uppdragsutbildning har ökat något de senaste tio åren medan intäkterna för uppdragsforskning har minskat i fasta priser.

Bidragsintäkterna utgör framförallt en stor del av de totala intäkterna för forskning och utbildning på forskarnivå, under 2021 var ungefär 47 procent bidragsintäkter. Bidragsintäkter som kommer från externa aktörer innebär inte alltid ett ömsesidigt utbyte mellan parter men kan vara ett uttryck för den relation som finns mellan högskolesektorn och övriga samhället. Bidragsintäkter utgörs primärt av medel från de tre statliga forskningsråden – Vetenskapsrådet, Forte och Formas, offentliga forskningsstiftelser och privata icke-vinstdrivande organisationer. Även

företag samt regioner och kommuner står för en viss del av bidragsintäkterna. Under 2021 var ungefär 1,5 procent av de totala intäkterna för forskning och utbildning på forskarnivå bidragsintäkter från företag. Motsvarande andel för regioner och kommuner var knappt 1,4 procent. De senaste tio åren har bidragsintäkterna ökat något, från ungefär 18,9 miljarder 2012 till 22,3 miljarder 2021, i fasta priser.

Samverkan i lärosätenas årsredovisningar – några exempel

Som en del i utvärderingens förstudie har projektgruppen analyserat ett urval av samverkansavsnitten i lärosätenas årsredovisningar från 2022. Urvalet omfattar tio lärosäten: fem universitet, fyra högskolor och en konstnärlig högskola.

Av de årsredovisningar som analyserats innehåller samtliga ett avsnitt om samverkan om en till fem sidor. Årsredovisningarnas totala längd och omfattning varierar (mellan 50 och 118 sidor), men delarna om samverkan upptar cirka två till fem procent av årsredovisningarnas totala innehåll. Det tycks inte finnas någon direkt koppling mellan hur mycket som skrivs om samverkan i årsredovisningen och lärosätets storlek eller typ av lärosäte.

Samtliga lärosäten beskriver i sin årsredovisning att samverkan med det omgivande samhället är en prioriterad och viktig del av verksamheten. I många årsredovisningar beskrivs hur samverkan med aktörer utanför lärosätet idag är en integrerad del av både forskning och undervisning. Flera lärosäten har tagit beslut om att samverkan är ett prioriterat område och ska vara vägledande i framtida utveckling.

I underlaget beskrivs samverkan mellan lärosäten och en rad olika samhällsaktörer. Dessa omfattar näringslivet (såväl små, medelstora som stora företag), kommuner, kommunala bolag, regioner, försvarsmakten och civilsamhället. Ett genomgående mönster är att samverkan ofta sker med loka aktörer i lärosätets geografiska närhet, även om undantag finns. Detta påverkar ofta den samverkan som bedrivs, där lokala samverkansparters inriktning tillsammans med lärosätets profil färgar samverkansinitiativ och satsningar.

Ett tydligt mönster i de undersökta årsredovisningarna är vikten av strategiska partnerskap som lärosätet tecknar tillsammans med aktörer utanför akademien (ibland även kallade samarbetsavtal eller samverkansavtal). Nya partnerskap och avtal beskrivs ofta i årsredovisningarna och innefattar både offentliga och privata aktörer, lokala och regionala såväl som nationella och internationella.

Ett annat tydligt mönster är vikten av centrumbildningar och plattformar som ett sätt att främja och stimulera samverkan (ibland även benämnda som ”hub” eller ”akademi”). Dessa är ofta satsningar som stöds och finansieras från lärosätet centralt där flera aktörer samarbetar för att

tillsammans skapa ny kunskap, kompetens eller utveckling, till gagn för alla inblandade. Dessa beskrivs ofta som viktiga i lärosätets arbete för att skapa förutsättningar för samverkan. Samverkansparter i dessa satsningar är ofta lokala aktörer och kan även innefatta andra lärosäten.

Årsredovisningarna visar även att lärosätenas innovationsverksamhet är en betydelsefull del av lärosätets samverkan med det omgivande samhället. Ofta beskrivs innovationsverksamheten som en underrubrik i kapitlet om samverkan, ibland även med nyckeltal kring inkomna idéer eller omsättning. Inte sällan utgör beskrivningen av innovationsverksamheten en stor del av kapitlet om samverkan, i vissa fall inkluderas innovation även i rubriken, t.ex. ”Samverkan och innovation”.

Vad som inkluderas i beskrivningen av lärosätenas samverkansarbete varierar. Vissa lärosäten beskriver utöver samverkan i forskning och undervisning även innovation (se ovan), holdingbolag, alumnverksamhet, uppdragsutbildning, donationer samt konserter och evenemang (de sistnämnda vid den konstnärliga högskolan). Ett par lärosäten beskriver även samarbeten med andra lärosäten under rubriken samverkan.

Sammanfattningsvis ger analysen av årsredovisningarna information om hur lärosätet ser på området samverkan och vad som bedöms som relevant att lyfta fram i en årsredovisning. Beskrivningen av vad som räknas som samverkan varierar i relativt hög utsträckning. En hel del lärosätensintern och sektorsintern verksamhet beskrivs i termer av samverkan, och det ömsesidiga utbytet av aktiviteterna framgår inte alltid tydligt.

Metoder för att utvärdera samverkan – en översikt

Det här avsnittet redogör för några exempel på hur lärosätenas samverkan med omgivande samhälle tidigare utvärderats, exempelvis avseende metodval och angreppssätt. Avsnittet syftar till att vara ett av flera diskussionsunderlag för att fastställa fokus, formulera frågeställningar samt göra andra metodologiska avvägningar för den tematiska utvärderingen av samverkan.

Olika samverkanskategorier

Lärosätenas samverkan med det omgivande samhället kan ta sig olika uttryck. I samband med att Vinnova fick regeringens uppdrag att ta fram metoder och kriterier för bedömning av lärosätenas samverkan med det omgivande samhället genomfördes en litteraturöversikt av samverkansmönster samt typeffekter av dessa. Litteraturöversikten resulterade i att lärosätenas samverkansmönster med det omgivande samhället kan sammanfattas i fyra kategorier: *forskningssamverkan*, *samverkan vid tekniköverföring*, *utbildningssamverkan* samt *övrig utåtriktad samverkan*.⁹¹ I förstudien till den tematiska utvärderingen av samverkan har vi valt att utgå från denna kategorisering av samverkan. Även om litteraturöversikten genomfördes för snart tio år sedan, tror vi att den fortfarande är relevant och träffsäker. Utvärdering av olika samverkanskategorier kan komma att ställa krav på skilda ansatser, tillvägagångssätt och metoder.

Aktiviteter inom *forskningssamverkan* fokuserar på gemensam kunskapsutveckling där forskare samverkar med aktörer i det omgivande samhället. Det kan innefatta samverkan i forskning rörande identifiering av problem och frågeställningar, utformning och genomförande av forskningsprojekt samt framtagande av gemensamma områdesstrategier – såsom forskningsagendor, roadmaps etc. – och ansökningar. Till forskningssamverkan hör också uppdragsforskning, delade faciliteter och forskningsinfrastruktur, personrörlighet, samt samverkan avseende forskarutbildning.

Samverkan vid tekniköverföring fokuserar på den kommersiella transaktionen av mer eller mindre befintlig kunskap. Detta omfattar utveckling av innovationer i form av nya varor, tjänster, processer och organisationer som drivs i kommersiella syften. Även forskares och studenters företagsetableringar kan innehålla olika grad av samverkan.

---

⁹¹ Vinnova 2014, "Universitets och högskolors samverkansmönster och dess effekter".

Innovationerna sprids ofta genom att de patentteras, licensieras eller med hjälp av andra immaterialrättsliga skydd. Aktiviteterna kan påminna mycket om forskningssamverkan, men en viktig skillnad är att samverkan vid tekniköverföring inte nödvändigtvis innebär gemensam kunskapsutveckling.

Utbildningssamverkan innefattar bland annat uppdragsutbildning och fortbildning, utveckling av lärosätenas grundutbildning, studentarbeten och praktik samt samverkan i undervisning och handledning. Överlag samverkas det mycket i Sverige kring lärosätenas utbildning och då särskilt inom utbildningsprogram med omfattande verksamhetsförlagd utbildning.

Övrig utåtriktad samverkan innefattar både formella och informella samverkansaktiviteter för en ömsesidig interaktion och dialog och därigenom ett ömsesidigt kunskapsutbyte. I denna kategori ingår nätverkande, arenautveckling och partnerskap; formellt deltagande i samhällsutveckling; deltagande i publika event och popularisering av forskning; samt konsultverksamhet. Det senare kan exempelvis handla om att externa aktörer betalar forskare att utföra tester, utvärderingar och utredningar eller för att nyttja deras kompetens i annat syfte.

Angränsande utvärderingar av samverkan och metodval

Både Vinnova och Vetenskapsrådet har tidigare haft regeringsuppdrag som berör utvärdering och uppföljning av lärosätenas samverkan med det omgivande samhället. Nedan presenteras myndigheternas uppdrag kort och vilka val och reflektioner som gjorts avseende metoder för att bedöma, värdera och analysera samverkan.

Vinnova

I propositionen för forskning och innovation 2012 (prop. 2012/13:30) fick Vinnova i uppdrag att ta fram metoder och kriterier för bedömning av prestation och kvalitet i lärosätenas samverkan med det omgivande samhället. Uppdraget genomfördes i samråd med Vetenskapsrådet, Formas och Forte under perioden 2013–2016. Ett av syftena var att framtagna metoder och kriterier skulle vara utformade för att kunna användas i ett framtida resursfördelningssystem⁹², vilket är en viktig skillnad jämfört med UKÄ:s tematiska utvärdering av samverkan. I modellen definieras samverkan som en interaktiv process som skapar ömsesidig nytta för såväl lärosäte som samverkanspart. Samverkan ska

---

⁹² Vinnova 2016, *Metoder och kriterier för bedömning av prestation och kvalitet i lärosätenas samverkan med omgivande samhälle*, s. 2.

också vara integrerad i lärosätens kärnverksamhet. Den utvärderingsmodell som togs fram baserades på fyra principer:

1. Den ska stödja lärosätens egna kvalitets- och verksamhetsutveckling.
2. Den ska ta hänsyn till att samverkan kan bidra till olika resultat inom olika vetenskapsområden.
3. Den ska ta hänsyn till olikheter i olika lärosätens roller och förutsättningar.
4. Den ska tillämpas i form av en samlad bedömning av en kvalificerad expertpanel med internationell expertis.⁹³

Givet dessa fyra principer var utvärderingens ansats både formativ och summativ, dvs. att den både skulle bidra till utveckling och att värdera prestation.

Utvärderingsmodellen som prövades i två piloter omfattar både samverkan i forskning och utbildning. Den slutliga modellen bestod av fyra delar, där de tre första delarna *bakgrundsinformation*, *lärosätets självvärdering*, *samverkanspartsvärdering* kan tolkas vara underlag för den fjärde delen *expertpanelsutvärdering*.

1. Bakgrundsinformation
  - i. Om lärosätets profil, kontext och förutsättningar. Underlaget baseras på lärosätens beskrivningar och officiell statistik.
2. Lärosätets självvärdering
  - i. Om dels strategier för och implementering av samverkan, dels aktiviteter och resultat av samverkan.
3. Samverkanspartsvärdering
  - i. Avseende om och hur samverkansaktiviteter bidrar till värdeskapande resultat hos samverkansparter.
4. Expertpanelsutvärdering
  - i. Expertpanelen gör en samlad bedömning av självvärdering och samverkanspartsvärdering och tar hänsyn till bakgrundsinformationen om lärosätets profil, förutsättningar och kontext i sin bedömning. Här föreslogs även att intervjuer genomförs med representanter för lärosätet.
  - ii. Expertpanelens utvärdering sammanfattas i en kvantitativ värdering utifrån en värderingsskala.
  - iii. För att använda utvärderingen som underlag för resursfördelning föreslogs att den kvantitativa värderingen skulle viktas mot lärosätets storlek.

---

⁹³ Vinnova 2016, *Metoder och kriterier för bedömning av prestation och kvalitet i lärosätens samverkan med omgivande samhälle*.

Efter piloternas genomförande konstaterade Vinnova att kvalitet i samverkan i forskning och utbildning är utvärderingsbart samt att modellens principer är möjliga att använda i ett resursfördelningssystem tillsammans med utvärdering av andra kvalitetsdimensioner. En lärdom som drogs var att det bör genomföras intervjuer med lärosätesrepresentanter i samband med expertpanelsutvärderingen, vilket av resursskäl enbart gjordes i den andra piloten.⁹⁴

Vetenskapsrådet

Under 2018 fick Vetenskapsrådet tillsammans med Universitetskanslersämbetet i uppdrag att utveckla indikatorer för uppföljning⁹⁵ av svensk forskning. Därefter fick Vetenskapsrådet 2019 i uppdrag att vidareutveckla indikatorerna som specifikt rör delmålet om att samverkan och samhällspåverkan ska öka. I uppdraget definieras samverkan som processer som är ett medel för att åstadkomma forskning eller utbildning av hög kvalitet och relevans, liksom för att nå samhällspåverkan. För att det ska uppnås behöver aktiviteterna bygga på ömsesidighet och vara långsiktiga. Utgångspunkter för uppdraget var att indikatorerna ska dels bygga på redan insamlade uppgifter, dels möjliggöra jämförelser över tid och om möjligt även med andra länder. De indikatorer som slutligen föreslogs grupperades i två kategorier, varav den ena avsåg mäta samverkan mellan lärosäten och det omgivande samhället avseende finansiering, delad personal och gemensamma projekt. Den andra avsåg mäta förutsättningar för forskningens samhällspåverkan avseende tillgång till forskningsresultat och utbildad personal. Följande indikatorer föreslogs:⁹⁶

- Intäkter till forskning och forskarutbildning från omgivande samhälle
- Innovationssamarbete
- Adjungerad personal
- Doktorander med anställning utanför högskolan
- Sampublicering, Samhällspåverkan genom utbildning
- Samhällspåverkan genom öppen tillgång

Vetenskapsrådet drog sammanfattningsvis slutsatsen att enbart en mindre del av samverkansaktiviteter och effekter kan mätas med hjälp av indikatorer och att det inte heller är en fungerande metod för att mäta kvalitet i samverkansaktiviteter. De framtagna indikatorerna syftar till att ge en översiktlig bild av utvecklingen på nationell nivå avseende vissa aspekter av samverkan och samhällspåverkan. Däremot fastslogs att indikatorer inte är lämpligt för att värdera måluppfyllelse eller som

---

⁹⁴ Vinnova 2016, *Metoder och kriterier för bedömning av prestation och kvalitet i lärosätenas samverkan med omgivande samhälle*.

⁹⁵ Uppföljning beskriver enbart utvecklingen av en viss parameter, vilket skiljer sig från utvärdering som utreder och värderar måluppfyllelse och/eller om utfallet är en effekt av insatsen.

⁹⁶ Vetenskapsrådet 2019, *Indikatorer för uppföljning av samverkan och samhällspåverkan inom utbildning och forskning*.

underlag för fördelning av forskningsmedel. För att värdera måluppfyllelse av det forskningspolitiska målet föreslogs istället utvärderingar som bygger på fallstudier. En fallstudie studerar ett specifikt fall (av flera) och syftar till att ge en fördjupad förståelse om just det fallet. Rapportförfattarna hänvisade bland annat till att sakkunniggranskningar av fallstudier används vid utvärdering av forskningens samhällspåverkan i både Australien, Nederländerna och Storbritannien. Granskningarnas fokus skiljer sig åt då utvärderingarna i Australien och Nederländerna syftar till att både vara kvalitetsdrivande och för att redovisa vad skattebetalarnas medel går till, medan de i Storbritannien utgör en grund för medelstilldelning samtidigt som de ska vara kvalitetsdrivande.⁹⁷

Som en följd av det tidigare arbetet tog Vetenskapsrådet 2020 fram en rapport som var avgränsad till att beskriva och diskutera fallstudier som metod för att analysera samverkan och samhällspåverkan. I rapporten ges en beskrivning av hur fallstudier kan användas i såväl uppföljning som utvärdering. Författarna konstaterar att fallstudier överlag inte är en lämplig metod för varken uppföljning och utvärdering. Detta eftersom fallstudier inte omfattar ett helt område eller population, utan är avgränsat till enskilda fall. Dessutom ger fallstudier inte resultat som är generaliserbara. Trots detta framhålls att fallstudier vid uppföljning kan skapa en förståelse för ett område som i sin tur utgör underlag för vad som kan ingå i en uppföljning. I utvärderingar kan fallstudier vara en av flera metoder för att bland annat belysa goda exempel, utgöra stöd för annan bevisföring, utgöra underlag för att bedöma effektivitet samt bidra till ett lärande för den som utvärderas. Sammanfattningsvis ger fallstudier således lärdomar och erfarenheter från enskilda fall om hur ett visst resultat kan åstadkommas, men metoden har begränsningar i att generalisera slutsatser om en verksamhet som helhet.⁹⁸

Under 2022 tog forskningsfinansiärerna Formas, Forte, Vetenskapsrådet och Vinnova fram ett vidareutvecklat förslag till modell för kvalitetsbaserad resursfördelning av ökade anslag till universitet och högskolor för forskning och utbildning på forskarnivå. Resursfördelningsmodellen består av tre komponenter, varav en är *kvalitet i samverkan med det omgivande samhället*. Bedömningen är tänkt att göras av en internationell, brett sammansatt panel om ca tio personer.⁹⁹ Den övergripande frågeställningen för komponenten om samverkan är:

---

⁹⁷ Vetenskapsrådet 2019, *Indikatorer för uppföljning av samverkan och samhällspåverkan inom utbildning och forskning*.

⁹⁸ Vetenskapsrådet 2020, *Metoder för att analysera samverkan och samhällspåverkan – En introduktion till fallstudier*.

⁹⁹ Vetenskapsrådet i samverkan med Formas, Forte och Vinnova 2022, *Kvalitetsbaserad resursfördelning – Vidareutvecklat förslag till ny modell*.

- Är strategierna och processerna för profilområdet tillfredsställande för att upprätthålla och utveckla kvaliteten i samverkan med det omgivande samhället?

Därutöver finns två vägledande frågor:

1. Bidrar profilrådets samverkan med det omgivande samhället till att stärka forskningens vetenskapliga kvalitet och relevans?
2. Är det tydligt att de planerade samverkansaktiviteterna bidrar till resultat, värdeskapande eller lösningar för det omgivande samhället?

På så vis fångar de två vägledande frågorna den ömsesidiga nyttan av samverkan som beskrivs i högskolelagen. Den kvalitetsbaserade resursfördelningsmodellen har ännu inte börjat användas och det är fortfarande oklart om och när det kommer att ske.

Andra utvärderingar av samverkan

I det här avsnittet presenterar vi några exempel på utvärderingar och granskningar som antingen helt eller delvis berör svenska lärosätenas samverkan med det omgivande samhället. Vi lyfter fram exempel som tillsammans täcker in ett brett spann av tillvägagångssätt, ansatser och utvärderingsmetoder. Vi har valt att fokusera på mer omfattande utvärderingar som dessutom täcker in olika samverkanskategorier.

Nationella forskningsprogram

I den forskningspolitiska propositionen 2016 (Prop. 2016/17:50) föreslog regeringen att inrätta 10-åriga nationella forskningsprogram som ska bidra till att lösa prioriterade samhällsutmaningar och stärka samverkan mellan forskningsutförare, forskningsfinansiärer och andra samhällsaktörer. Under 2022 genomfördes en halvtidsutvärdering av sju av tretton svenska nationella forskningsprogram som drivs av Formas, Forte och Vetenskapsrådet. I de enskilda programutvärderingarna värderas både programmets bidrag till tvärssektoriell samverkan¹⁰⁰ och till nyttiggörande av forskningsresultat.

Metod: För att kartlägga de tvärssektoriella samverkansmönstren används en kombination av metoder som projektledarenkät, intervjuer och social nätverksanalys (SNA) som är en kvantitativ metod för att karakterisera samarbetsmönster. Även för att värdera programmets bidrag till nyttiggörande av forskningsresultat används en kombination av metoder,

---

¹⁰⁰ Tvärssektoriell samverkan mellan olika aktörskategorier, såsom UoH, offentlig org., forskningsinstitut, utländsk org. samt företag.

såsom dokumentstudier, projektledarenkät och utlåtanden från två sakkunniga som var knutna till respektive programutvärdering.¹⁰¹

Centrumbildningar – kompetenscentrum

Det har gjorts flera utvärderingar av centrumsatsningar, såsom kompetenscentrum där det bedrivs behovsmotiverad excellent forskning i samverkan mellan företag, akademi och forskningsinstitut. Ett kompetenscentrum bedriver inte sällan både grundforskning och tillämpad forskning och drivs av forskare, doktorander och personal från företag. Både Vinnova och Energimyndigheten finansierar helt eller delvis kompetenscentrum inom ramen för sina respektive uppdrag.

Metod: Vinnovas utvärderingsplan för sina kompetenscentrum – dvs. kompetenscentrum som delfinansieras av Vinnova – omfattar årsrapportering, uppföljning under år 2 samt utvärdering efter 5 år. Årsrapporteringen sker skriftligen och bygger bland annat på enkätsvar från alla involverade parter och centrumledaren, en verksamhetsbeskrivning samt kostnadsredovisning. Både uppföljningen och utvärderingen genomförs av internationella bedömare och innefattar platsbesök. Utvärderingen består av tre delar: indikatorer, självvärdering och intervjuer.¹⁰² I utvärderingen av åtta av Energimyndighetens kompetenscentrum låg större fokus på att samla in erfarenheter och synpunkter från representanter för centrumparterna, medan expertgranskningen var mindre omfattande jämfört med Vinnovas utvärderingsplan. Därutöver sändes en enkät ut till centrumens tidigare doktorander för att studera deras karriärvägar och respektive centrums betydelse för dessa. Gemensamt för Vinnova och Energimyndighetens utvärdering av kompetenscentrumen är att centrumen i båda fall fick lämna in en självvärdering och kostnadsredovisning.

Tvärsektoriella samverkanssatsningar inom FoUI – Strategiska innovationsprogram

Tvärsektoriella samverkanssatsningar inom området forskning, innovation och utveckling (FoUI) med offentlig delfinansiering genomgår i regel någon form av utvärdering när en etapp går mot sitt slut. Det finns även exempel på utvärderingar som genomförs ex-ante, löpande och efter halvtid, men dessa är mer ovanliga. Det förekommer också mer renodlade effektutvärderingar och analyser även om dessa är förhållandevis sällsynta då det är svårt att härleda effekter till en specifik satsning. Oftast utgör utvärderingarna dels ett underlag inför att myndighet ska fatta beslut om satsningen ska få fortsatt finansiering i existerande form, dels om hur satsningen kan utvecklas. Utvärderingarna kan exempelvis fokusera på att studera om organisation, processer och

---

¹⁰¹ Faugert & Co 2022, *Halvtidsutvärdering av Nationella forskningsprogrammet om antibiotikaresistens*.

¹⁰² Vinnova 2018, *Kompetenscentrum 2020 – En utlysning inom programmet Kompetenscentrum*.

inriktning är ändamålsenliga och effektiva samt värdera om resultat och tidiga effekter motsvarar kostnaden för satsning.

En av de mer uppmärksammade utvärderingarna på senare år är sexårsutvärderingen av 17 strategiska innovationsprogram (SIP). Syftet med utvärderingen har varit att påvisa resultat och tidiga effekter inför finansierande myndigheters beslut om fortsatt finansiering samt utgöra stöd för att respektive SIP lär och utvecklas på bästa sätt. Utvärderingen främsta målgrupp var myndigheterna och SIParna själva. Utvärderingen genomfördes i fyra omgångar där de SIPar som ingår i omgången utvärderas individuellt och en metautvärdering som värderar omgången i sin helhet.

Metod: SIP-utvärderingen ska besvara 14 utvärderingsfrågor indelade i tre områden: 1. Programstrategi, organisation och implementering. 2. Programresultat och effekter. 3. Klassificering av SIPar. Datainsamlingsmetoder bestod bland annat av dokumentstudier, självvärdering, register- och finansieringsanalyser, sociala nätverksanalyser, bibliometriska analyser, djupintervjuer, webbenkäter samt expertbedömning av sakkunniga. Det är värt att notera att deltagare från alla aktörer som ingick i SIParnas samverkansprojekt fick möjlighet att bidra med sina synpunkter och erfarenheter till utvärderingen.

Tillväxtanalys – effekter av innovationsstöd med samverkanskrav

Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (Tillväxtanalys) har i uppdrag av regeringen att analysera och utvärdera statens insatser för att stärka Sveriges tillväxt och näringslivsutveckling. Inom ramen för ett kunskapsprojekt studerade Tillväxtanalys effekterna av statligt finansierade innovationsstöd som villkoras med krav om samverkan. Myndigheten noterade att det sedan tidigare saknades empiriska studier om effekter av svenska innovationsstöd med krav om samverkan. Studien utgick från två frågeställningar:

1. Leder samverkan till ökad innovation, konkurrenskraft, och tillväxt, och
2. Hur bör innovationsprogrammen organiseras och implementeras för att ge bäst effekt?

Studien som genomfördes 2018 omfattade olika former av stöd från Vinnova avseende FoU-samverkan mellan främst näringsliv och universitet och högskolor under perioden 2010–2012.

Metod: Studien undersökte hur innovationsstöd med krav om samverkan påverkade mindre företag vad gäller antal anställda och omsättning under och efter projektet. Studien genomfördes som en så kallad kontrafaktisk analys där utfallet för deltagande företag jämfördes med en kontrollgrupp som består av liknande företag med skillnaden att de inte deltagit i något av Vinnovas program. Resultatet av studien visar positiva

effekter gällande deltagande företags omsättning, däremot konstaterades inga statistiskt säkerställda effekter gällande företagens sysselsättning. Det senare kan bero på att det tar tid att nyanställa. Tillväxtanalys konstaterar att metoderna som användes inte ger någon djupare förståelse om kausala mekanismer – det vill säga orsakssamband.¹⁰³

Riksrevisionen – granskning av SIP och SVP

Riksrevisionen genomförde 2020 en granskning av Strategiska innovationsprogram (SIP) och strategiska samverkansprogram (SVP). Både SIP och SVP syftar till att möta samhällsutmaningar och stärka Sveriges innovationsförmåga och konkurrenskraft genom samverkan mellan lärosäten, forskningsinstitut, näringsliv och offentlig sektor. Granskningen motiverades med att satsningarna omfattar i sammanhanget stora summor statliga medel samt att innovationssatsningar överlag är förknippade med stora risker.

Metod: Den övergripande frågeställningen som besvaras är om staten skapat förutsättningar för effektivitet i SIP och SVP, vilket operationaliserades genom följande delfrågor (bedömningsgrunder) med tillhörande bedömningskriterier:

1. Ger ansvarsfördelning och organisering förutsättningar för ett effektivt genomförande?
2. Har ansvariga myndigheter gjort och dokumenterat systematiska prioriteringar och avvägningar?
3. Används uppföljning och utvärdering för
  - i. prövning och utveckling av programmen samt
  - ii. rättvisande återrapportering till riksdagen?

Det empiriska underlaget för att besvara frågeställningarna ser lite olika ut för de båda programmen men gemensamt är att det bygger på dokumentstudier och intervjuer med företrädare för ansvariga myndigheter.¹⁰⁴

Universitetskanslersämbetet – granskningar av lärosätenas kvalitetssäkringsarbete

I Universitetskanslersämbetets (UKÄ) granskningar av lärosätenas kvalitetssäkringsarbete gällande både forskning och utbildning ingår samverkan.

Metod: I granskningen av kvalitetsarbetet för utbildning är *Arbetsliv och samverkan* ett eget bedömningsområde som utgörs av en

---

¹⁰³ Tillväxtanalys 2020, *Effekter av innovationsstöd med samverkanskrav*, Rapport 2020:04.

¹⁰⁴ Riksrevisionen 2020, *Innovation genom samverkan – statens satsningar på strategiska samverkans- och innovationsprogram*, RIR 2020:6.

bedömningsgrund. Bedömningsgrundens formulering lyder ”Lärosätet säkerställer, genom rutiner och processer, att utbildningarna utvecklar studenternas och doktorandernas beredskap att möta förändringar i arbetslivet”. I vägledningen konkretiseras det bland annat med att lärosätet ska beskriva sitt systematiska arbete med att beakta arbetsliv och samverkan i utbildningarna, sitt arbete avseende samverkan med arbetslivet samt vilka mål och strategier som finns som rörande arbetsliv och samverkan och hur dessa följs upp.

I granskningen av kvalitetssäkringsarbetet för forskning ingår samverkan som en bedömningsgrund inom bedömningsområdet *Förutsättningar*. Bedömningsgrunden är formulerad på följande vis ”Lärosätet arbetar systematiskt för att följa upp sina insatser för att stärka forskningens kvalitet och relevans genom samverkan och ömsesidigt lärande; lärosätet arbetar systematiskt för att forskningsresultat tillkomna vid lärosätet sprids och kommer till nytta”. Det innebär att såväl forskningens nytta, relevans och kvalitet som ömsesidigt lärande mellan lärosätet och aktörer i dess omvärld granskas. Det är värt att notera att det finns ett uttryckligt fokus på nyttiggörande av forskningsresultat, medan det är mer öppet för tolkning om bedömningsgrunden även omfattar nyttiggörande av kunskap och kompetens på lärosätet.

I både granskningen av lärosätenas kvalitetssäkringsarbete för forskning och utbildning görs bedömningen av en bedömargrupp bestående av sakkunniga, arbetslivsrepresentanter och studenter. Underlag för bedömning utgörs av en självvärdering från lärosätet, studentinlägga från student- och doktorandkår, två platsbesök (inklusive intervjuer) samt dokumentation om valda fördjupningsspår. För tillfället pågår ett metodutvecklingsarbete på UKÄ som kommer implementeras innan nästa granskningsomgång av lärosätenas kvalitetssäkringsarbete, vilket innebär att det är oklart om och hur samverkan framgent kommer ingå i dessa granskningar.

KK-stiftelsen – utvärderingar av programmen Avans och NU

Under 2022 genomfördes två separata resultatutvärderingar av KK-stiftelsens program Avans och NU. Båda programmen handlar om samverkan mellan lärosäten och företag inom utbildning (avancerad nivå eller forskarutbildningsnivå) för att adressera näringslivets kompetensbehov.

Metod: Utvärderingarna har genomförts på ett snarlikt sätt där båda haft en så kallad teoribaserad ansats som innebär att utvärderingen utgått från respektive programs effektlogik för att på vis identifiera resultat och tidiga effekter. Tillvägagångssättet har varit att kombinera kvantitativa och kvalitativa datainsamlingsmetoder för att besvara frågeställningarna, såsom registeranalyser, dokumentstudier, intervjuer och fallstudier. Det är värt att notera att båda utvärderingarna har i fallstudier studerat ett

fåtal avslagna projektansökningar, vilket innebär att utvärderingarna haft en kontrafaktiskt ansats och åtminstone till viss del kunnat identifiera programmets mervärden. Sammanfattningsvis har utvärderingarna omfattat områden som måluppfyllelse, relevans, bieffekter, bärkraftighet och additionalitet (mervärden).

Tematiska utvärderingar

I UKÄ:s nationella system för kvalitetssäkring av högre utbildning ingår formen kallad tematisk utvärdering. Syftet med en tematisk utvärdering är att bidra med viktig kunskap och jämförelser inom områden som har betydelse för kvaliteten i lärosätenas verksamhet. Ambitionen är också att tematiska utvärderingar ska ha stor betydelse för lärosätenas utvecklingsarbete, vilket medför att ansatsen för dessa utvärderingar till viss del är formativ. Därav leder inte tematiska utvärderingar till några sanktioner för berörda lärosäten. Metoden för tematiska utvärderingar anpassas efter aktuellt tema men ska så långt som möjligt påminna om de metoder som används inom andra komponenter i det nationella kvalitetssäkringssystemet.¹⁰⁵ UKÄ har tidigare genomfört tre tematiska utvärderingar, vilket gör den tematiska utvärderingen av samverkan den fjärde av sitt slag. De tidigare tematiska utvärderingarna har handlat om *hållbar utveckling, breddad rekrytering* samt *färdighet och förmåga i sjuksköterskeutbildningarna*. Både utvärderingarna om hållbar utveckling och breddad rekrytering utvärderade arbetet på lärosätesövergripande nivå, medan den om färdighet och förmåga i sjuksköterskeutbildningarna granskade specifika utbildningar.

Samtliga tematiska utvärderingar som genomförts föregicks av ett förarbete och metodutvecklingsarbete inför genomförandet. I både tematiska utvärderingen om färdighet och förmåga i sjuksköterskeutbildningarna och breddad rekrytering tillsattes en rådgivande grupp för att vägleda i metodutvecklingsarbetet, t.ex. kring framtagande av frågeställningar, medan man i den tematiska utvärderingen om hållbar utveckling använde bedömargruppen i liknande syfte. I metodutvecklingsarbetet samlades synpunkter in från exempelvis olika lärosäten, sakkunniga inom området och intressentgrupper.

I de tre tidigare tematiska utvärderingarna har utvärderingarna fokuserat på olika övergripande områden (bedömnings- eller aspektområden) med tillhörande utvärderingsfrågor eller bedömningsgrunder. *Utformning, genomförande och resultat* var ett gemensamt övergripande område för alla tre tematiska utvärderingar. *Styrning och organisation* var ett övergripande område i både den tematiska utvärderingen om breddad rekrytering och hållbar utveckling, vilket är rimligt givet den mer lärosätesövergripande ansatsen i dessa utvärderingar. Andra områden

---

¹⁰⁵ <https://www.uka.se/for-larosaten/tematiska-utvarderingar>.

omfattade bland annat skapande av goda förutsättningar och uppföljningsprocessen. I utvärderingarna om färdighet och förmåga i sjuksköterskeutbildningarna samt i utvärderingen om breddad rekrytering användes utvärderingsfrågor med tydlig formativ ansats (vad- och hur-frågor), medan man i utvärderingen om hållbar utveckling använde bedömningsgrunder som mer påminner om bedömningskriterier än om öppna frågor.

Processen för samtliga tre tematiska utvärderingar påminner i stort om varandra. I huvudsak görs bedömningen eller värderingen av en bedömargrupp bestående av sakkunniga, arbetslivsföreträdare samt studenter och doktorander, där en självvärdering utförd av lärosätet utgör det viktigaste underlaget för bedömning. I vissa fall kombineras självvärderingen med andra underlag, t.ex. studentkårernas inlägga. Det är värt att understryka att i utvärderingen om färdighet och förmåga i sjuksköterskeutbildningarna bjöds företrädare från lärosätena, vars utbildningar granskades, in till ett så kallat värderingsmöte där de själva fick värdera sin utbildning. Det är också värt att påpeka att i utvärderingen om breddad rekrytering sammanställde UKÄ ett statistikunderlag som referensmaterial till utvärderingen. I utvärderingen av hållbar utveckling gavs slutligen ett omdöme för respektive aspektområde och ett samlat omdöme. Omdömet gavs med en två-gradig skala: väl utvecklad process alternativt process i behov av utveckling. För övriga två utvärderingar lämnades inga sådana omdömen, utan där lämnade bedömnarna graderade rekommendationer på två nivåer (bör respektive kan) som indikerade utvecklingsbehov.

För samtliga tre utvärderingar togs en nationell bild fram där bedömargruppen beskrev sina observationer på en övergripande och nationell nivå. I den nationella bilden framhålls goda exempel, återkommande utmaningar och utvecklingsbehov. Den innehåller även bedömargruppens rekommendationer för fortsatt utveckling ur ett nationellt perspektiv samt bedömargruppens rekommendationer till regeringen. Underlaget bygger främst på bedömargruppens yttranden till respektive lärosäte.

Avslutande tentativa reflektioner

Metodöversikten visar att utvärderingar och granskningar av samverkan sker med olika syften och fokus, vilket också inverkar på vilka frågeställningar som ska besvaras och med vilka utvärderingsmetoder. Ibland är syftet med utvärderingarna att värdera effektivitet och ändamålsenlighet i lärosätenas samverkansaktiviteter samt vilken nytta som skapas för de ingående samverkansparterna. I andra fall är det snarare en värdering av lärosätenas systematiska och strategiska arbete med att samverka med det omgivande samhället. Det övergripande syftet kan också vara att uteslutande värdera effekter av samverkan – det vill säga dess samhällspåverkan. Vidare kan val av metod även vara

avhängigt av vilken samverkanskategori som utvärderas, men vår bedömning är att det är underordnat utvärderingens syfte och fokus.

Utöver själva syftet med utvärderingarna påverkas metodvalen av vad det är som ska utvärderas – det vill säga vilket utvärderingsobjektet är. I det fall utvärderingsobjektet är mer avgränsat till att studera samverkan i en insatsform, såsom program eller centrubildning, finns också fler möjligheter att göra närmare studier (exempelvis utvärderingen av SIPar och nationella forskningsprogram). Det är även enklare att både identifiera och motivera samverkansparter att delta i en sådan utvärdering. Här är det värt att framhålla Vinnovas försök att inkludera en samverkanspartsutvärdering i sin utvärderingsmodell i sitt breda uppdrag att bedöma lärosätenas samverkan med omgivande samhälle. Erfarenheterna visade dock att det var svårt att genomföra i praktiken.

Metodvalen påverkas av om utvärderingen enbart fokuserar på samverkan eller om det är ett av flera områden som utvärderas. I det senare fallet kan metoden att utvärdera samverkan behöva anpassas till övriga områden som utvärderas.

Det är vanligt att utvärderingens slutsatser grundar sig i så kallade expertutlåtanden (oftast i form av en sakkunniggranskning). Det sker utifrån underlag som exempelvis självvärdering genomförd av den som utvärderas, intervjuer och relevant bakgrundsinformation. Vid konsultutvärderingar kan expertutlåtanden fungera som ett av flera bedömningsunderlag, vilket innebär att experterna inte står för den slutliga bedömningen.

En bedömargrupp bestående av sakkunniga är ett vanligt tillvägagångssätt för att utvärdera och bedöma lärosätenas samverkan med omgivande samhälle. Det är därför något förvånande att det inte problematiseras och diskuteras mer kring bedömargruppens sammansättning. Detta är något som inte diskuteras närmare i det material som publicerats från Vinnova och Vetenskapsrådets tidigare samverkansrelaterade uppdrag.

För att besvara frågeställningar inom samverkansrelaterade utvärderingar används flera kategorier av underlag:

- Lärosätets egen uppfattning, erfarenhet och värdering av sin samverkan. Det kan ske i form av en självvärdering och intervjuer med personer som innehar strategiska positioner och företräder lärosätet. Vi har inte kunnat hitta något exempel där lärosätena inte själva involveras i en utvärdering om sin samverkan med det omgivande samhället.
- Insamling av erfarenheter från forskare och andra anställda som ingått i samverkansaktiviteter, exempelvis genom enkät och intervjuer.

- I vissa fall kan utlåtanden från samverkansparter ligga till grund för bedömning av lärosätenas samverkan. Det kan ske både med personer som har en strategisk position i sin organisation och de som själva deltagit i samverkansaktiviteter.
- Emellanåt används kvantitativa underlag för att besvara frågeställningarna. Det kan exempelvis handla om data från uppföljning av indikatorer, bibliometriska analyser, sociala nätverksanalyser och registeranalyser. Ibland genomförs statistiska analyser av det kvantitativa underlaget.

Tematiska utvärderingar har en tydlig formativ ansats med ambitionen att få stor betydelse för lärosätenas utvecklingsarbete. Utvärderingarna leder inte till några sanktioner för berörda lärosäten. Det här innebär att den tematiska utvärderingen skiljer sig åt jämfört med liknande regeringsuppdrag som Vinnovas och Vetenskapsrådet om samverkan. Vinnovas utvärderingsmodell skulle förvisso vara kvalitetsdrivande, men samtidigt skulle den utgöra underlag för resursfördelning. Vetenskapsrådet hade i uppdrag att värdera måluppfyllelse rörande det forskningspolitiska målet om samverkan och samhällspåverkan vilket innebär en tydlig summativ ansats. Uppdragets olika karaktär har sannolikt påverkat formulering av frågeställningar som i sin tur påverkar metod och genomförande.

Det finns naturligtvis risker att den tematiska utvärderingen åtminstone till viss del överlappar andra utvärderingar och granskningar av lärosätenas samverkan med det omgivande samhället. Tidigare tematiska utvärderingar har exempelvis fokuserat på frågor om styrning, organisation och genomförande. För att undvika överlappningar är det värt att undersöka hur samverkan kan komma att ingå i UKÄ:s kommande granskningar av lärosätenas kvalitetssäkringsarbete. Det är därför värt att följa det pågående metodutvecklingsarbetet på UKÄ.

Dialogmöten om samverkan

Lärosätenas arbete med samverkan är en bred och mångfacetterad verksamhet. Den omfattar många olika delar av högre utbildning och forskning. I syfte att stämma av med högskolesektorn och centrala intressenter med kunskap om och erfarenhet från området har projektgruppen under våren 2023 genomfört sju dialogmöten med följande konstellationer:

- SUHF:s expertgrupp för samverkan
- KLOSSnet – ett ledningsnätverk för dialog och erfarenhetsutbyte kring samverkan
- Vinnova
- Forskningsråden (VR, Forte, Formas)
- UKÄ:s referensgrupp/arbetsliv
- UKÄ:s referensgrupp/lärosäten
- UKÄ:s internationella referensgrupp

Vid träffarna diskuterades två områden:

- Vilka frågor och områden inom samverkan som är mest relevanta att fokusera?
- Vilka förslag på namn till projektets rådgivande grupp vill ni lämna till UKÄ?

Nedan följer en sammanställning av de synpunkter och råd som genomförda dialogmöten resulterade i. Informationen är disponerad utifrån de olika aspekter som togs upp och de diskussioner som fördes. Varje aspekt följs av en slutsats. Majoriteten av de synpunkter som delades berör övergripande lärosätesfrågor och/eller forskning.

Projektets rådgivande grupp är sammansatt utifrån en av UKÄ genomförd intressentanalys och med utgångspunkt i de namnförslag som kom in genom dialogerna. Följande aspekter av samverkan lyftes och diskuterades i dialogerna:

Övergripande lärosätesfrågor

Forskningspolitik. I flera dialoger lyftes att det politiska intresset för lärosätens samverkan har ökat markant på nationell och europeisk nivå. Samverkan med det omgivande samhället ingår som aspekt i sammanhang såsom CoARA, Horisont Europa och Öppen vetenskap. Den nya skrivningen i svensk lagstiftning från 2021 om ömsesidigt utbyte ligger i tiden, liksom ökat medborgerligt engagemang och ökad samhällsnytta.

Slutsats: Det kan vara relevant att undersöka hur lärosätena förhåller sig till dessa nationella och internationella forskningspolitiska strömningar.

Målkonflikter. En målkonflikt som återkommande togs upp i dialogerna är den mellan lärosätets autonomi och dess samverkan med det omgivande samhället. Samverkan som bedrivs på områden såsom teknik och medicin beskrevs som styrd utifrån (de ekonomiska resurserna styr verksamheten). Riskerna med styrning utifrån, påverkan på resultat och bristande kritisk granskning av resultat poängterades. På samma sätt lyftes i dialoger ojämn fördelning av makt och målkonflikter mellan lärosäte och avnämare i forskningsprojekt. En tredje variant av målkonflikt som beskrevs är den samverkan som innebär stora och viktiga kunskapslyft för samverkansparten men som inte nämnvärt för forskningen eller forskarens karriär.

Eftersom samverkan med det omgivande samhället tar såväl tid som resurser i anspråk (samverkansforskning beskrivs som dubbelt så tidskrävande som annan forskning) lyftes också frågan om strategiska val och resursanvändning som relevant. När ska samverkan bedrivas och när ska den väljas bort?

Slutsats: Målkonflikter, strategiska val och urval vad gäller när och hur lärosätena ska samverka framstår som relevant att undersöka. Både i termer av avvägningar kring exempelvis autonomi/samverkan, kvalitet och resurseffektivitet.

Ömsesidighet. Frågan om lagstiftningens nya skrivning om samverkan för ömsesidigt utbyte lyftes i dialogerna som relevant och en utmaning i såväl forskning som utbildning vilken föder en del frustration bland forskare och medarbetare vid samverkansenheter. Att tydliggöra vad samverkan innebär är relevant eftersom området har omdefinierats. Bland forskare förekommer myter och missuppfattningar kring vad samverkan är, vilket leder till felaktiga bilder av vad som ska uppnås. Ökad kunskap om vad samverkan i forskning och utbildning innebär efterfrågades vid upprepade tillfällen. Att bedriva forskning och utbildning i samverkan med det omgivande samhället skiljer sig på flera sätt från andra aktivitetsformer och kräver därmed kunskap bland lärare och forskare. Att öka kunskapen om hur samverkan kan bedrivas framgångsrikt beskrevs vid flera dialoger som ett område med potential.

Slutsats: Ömsesidigt utbyte är av vikt att fokusera i utvärderingen. Även kunskap och utbildning om samverkan är ett viktigt fokus

Styrning och organisering. Lärosätenas organisering och styrning på området samverkan utgör ytterligare ett återkommande område. Frågan beskrevs i dialoger som en kulturfråga som genomsyrar och styr i större eller mindre grad. Frågor som lyftes gällande styrning och organisering var: Hur viktig är samverkan för lärosätenas verksamhet? Hur arbetar

lärosätet med samverkan som kvalitetsdrivande faktor och som bidrag till ökad ömsesidig kompetens? I en del fall är samverkan nedprioriterad med hänvisning till tidsbrist. Finns en idé vid lärosätena om varför och hur de vill arbeta med samverkan och hur det ska stärka verksamheten? Involveras delar eller hela lärosätet? Hur hänger forskning, utbildning och samverkan ihop? Kompletta miljöer lyftes som ett intressant område att studera. Fokus på samverkan har ökat, vilket har lett till ökad organisering med nya inslag såsom vicerektorer med samverkan i sin portfölj. Samtidigt är kvaliteten på samverkan avhängig av enskilda forskares och lärares erfarenheter, kontakter och kompetenser. God samverkan med det omgivande samhället bygger på långa tillitsbaserade relationer som byggs mellan samverkanspart och forskare/lärare. Här beskrevs projektifiering på framför allt forskningsområdet som ett stort problem med både praktiska och kvalitetsmässiga implikationer. Frågan om organisering i form av top/down och bottom/up lyftes i flera dialogmöten. Strategi, styrning, uppföljning och organisering är aspekter som lyftes, liksom genomförande och resultat.

Slutsats: Lärosätenas organisering i form av strategi, styrning, uppföljning, organisering, genomförande och resultat utgör ett centrala områden och kan spegla en samverkanskultur.

Skillnader gällande förutsättningar. Ytterligare en lärosätesövergripande faktor som lyftes i flera dialoger handlar om lärosätenas och forskningsämnesområdenas olika förutsättningar. Genomgående i dialogerna lyftes att samverkan behöver utvärderas utifrån varje lärosätes specifika förutsättningar. Ett exempel på skillnader är att tyngdpunkten på samverkan i forskning eller utbildning ser olika ut. Detsamma gäller olika forskningsämnesområden. Samverkan driver kvalitet på olika sätt beroende på forsknings- och utbildningsfokus. Samverkan kan ske i form av problemlösning (vanligt inom teknikområdet) eller som kritisk granskning och analys (vanligt inom humaniora och samhällskunskap). De olika forskningsämnesområdena har också olika lång erfarenhet av samverkan med det omgivande samhället. Inom en del områden utgör nyttobegreppet ett problem, då nytta likställs med kommersialisering och blir ett mentalt hinder för samverkan.

Slutsats: Av vikt att utvärderingen tar utgångspunkt i lärosätes specifika förutsättningar. Av vikt att utvärderingen utvärderar samverkan inom ramen för olika forskningsämnesområden.

Incitament för samverkan. Det största hindret för att utveckla och öka samverkan med det omgivande samhället ligger enligt flera dialoger i det som beskrivs som den nuvarande incitamentsstrukturen och hur meritering och karriärsutveckling hanteras. Samverkan gynnas inte av rådande incitamentsstruktur. Här framhölls internationell jämförelse som intressant då exempelvis Nederländerna, Finland och Norge varit aktiva i

frågan. Öppen vetenskap framhölls som ett sätt att skapa incitament för att arbeta med samverkan.

Slutsats: Bristande och/eller otydliga incitament för samverkan utgör ett viktigt hinder för ökad samverkan, om inte det viktigaste. Värdering av samverkan i meritering är oklar. Värt att beakta är dock att flera rapporter och utredningar har precis avslutats eller pågår. Av vikt att inte överlappa.

Samverkan med allmänheten. Lärosätenas arbete med bildning och att tillgängliggöra forskningsbaserad kunskap för den breda allmänheten lyftes i flera dialogmöten. Frågan ligger i linje med Öppen vetenskap och Lund-deklarationen från 2009 respektive 2015.

Slutsats: Samverkan med den breda allmänheten är av vikt att utvärdera.

Dialogresultat med specifikt fokus på utbildning

Följande inspel berörde utbildningsområdets samverkan med det omgivande samhället mer specifikt:

- Vårdutbildningarnas och vårdsektorns samverkan (lärosäten och regionerna) framhölls som speciell och svår. Tidsbrist är här ett hinder (gäller även forskning).
- Hur används samverkan för att driva kvalitetsutveckling inom utbildningen och för verksamheten där utbildningen är förlagd utanför lärosätet?
- Hur upplevs samverkan ur ett studentperspektiv?
- Förekommer förberedelse för ett föränderligt arbetsliv som högskolepedagogiskt område?
- Hur tas alumniverksamheten i beaktande?
- Hur förhåller sig lärosätena till livslångt lärande?

Metodarbete

Följande inspel berörde utformning av utvärderingsmodell:

- En positiv ansats där lärosätena kan lära tillsammans och av varandra skulle uppskattas. Det ligger i linje med den tematiska utvärderingsformens primära syfte. Och att utvärdera lärosätena utifrån vad de själva vill uppnå.
- En möjlighet är att lärosätena själva väljer indikatorer som följs upp genom intervjuer.
- Bibliometrisk analys av samverkanspublikationer.
- Sektorsövergripande indikatorer beskrevs som svårt då jämförelser är svåra att genomföra.

- Går det att utvärdera ett begränsat urval av lärosäten genom att titta på ett antal lärosäten utifrån kategorierna breda, nya, regionala och det som kallas enfakultetslärosäten?
- Att mäta effekter är svårt. Ett sätt är genomslagsberättelser som tittar på tidigare delar av effektkedjan.
- Undvik överlappningar med andra utvärderingar.
- Titta på system, ej aktiviteter (blir anekdotiskt).
- Det kan vara intressant att titta närmare på olika samverkansformer och bjuda in företrädare till workshoppar eller dialogseminarier om hur man tänker på ömsesidigt nyttiggörande.
- Hearing om förfaranden.
- Viktigt utvärdera hur strategi omsätts i praktik i olika delar av verksamheten.

Rådgivande grupp

En rådgivande grupp har satts samman efter nomineringar inhämtade via de dialogmöten som beskrivits ovan. Gruppen består av tolv personer verksamma vid lärosäten såväl som i det omgivande samhället. Den rådgivande gruppen uppskattas sammantaget ha så bred och djup kompetens att den kan bistå UKÄ i att identifiera fokus, avgränsning och tillvägagångssätt gällande utvärderingen. Tillsammans täcker gruppen erfarenheter av och perspektiv på samverkan på central och lokal nivå, från avnämarperspektiv och utifrån olika ämnesområdens perspektiv. I gruppen finns erfarenhet av att arbeta med samverkan kopplad till forskning såväl som till utbildning. I gruppen ingår: Anna Jonsson, Lunds universitet, Christina Sundman, Region Stockholm, Emil Görnerup, Svenskt Näringsliv, Erika Augustinsson, Region Blekinge, Gunnar Sivertsen, Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning, Gustaf Bjurhammar Birck, Uppsala universitet, Gustav Bohlin, Vetenskap & Allmänhet, Lisa Bomble, Högskolan Väst, Maria Landgren, Verket för innovationssystem, Marika Hedin, Riksbankens Jubileumsfond, Per Fagrell, Kungliga Tekniska högskolan, Peter Värbrand, Linköpings universitet.

Den rådgivande gruppen har träffats vid två tillfällen. Det första mötet behandlade frågan om utvärderingens fokus och avgränsning. Det andra mötet som ägde rum digitalt diskuterade tentativa frågeställningar och utvärderingens uppläggning. Tillfälle två utgick från det underlag som togs fram vid möte ett. Den rådgivande gruppen har också läst och kommenterat den vägledning som UKÄ tar fram.

Den rådgivande gruppens slutsatser om vad som bör utvärderas kan på ett övergripande plan sammanfattas i följande punkter:

- Lärosätenas strategiska vägval och arbete inklusive intern organisering samt hur lärosätet skapar förutsättningar för samverkan utifrån lagstiftningen.
- Grad av integration av samverkan med det omgivande samhället i lärosätets kärnverksamhet (delar/hela lärosätet, flexibilitet i stöd, kunskapsarbete, integration i strategier och årshjul, uppföljning, förutsättningar för möte mellan strategi och genomförande, mönster i styrning top/down och bottom/up).
- Incitament och frågan om meritering.
- Målkonflikter i arbete med samverkan.
- Samhällsutmaningar och hur lärosätenas samverkansarbete svarar mot dessa.

- Lagstiftningens skrivning om samverkan för ömsesidigt utbyte.
- Skillnader mellan forskningsämnesområden.
- Kompetensförsörjning.
- Samverkan riktad mot den breda allmänheten.

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

